

EL PORT DE SAGUNT EN EL CENS DE 1910

JOSEP-DIONÍS MARTÍNEZ MARTÍNEZ

El treball que presentem en aquestes pàgines és l'últim capítol d'una investigació que vam dur a terme al llarg dels anys 2004 i 2005 gràcies a una beca que ens va concedir l'Ajuntament de Sagunt amb motiu de la commemoració del Centenari del Port de Sagunt i que va tenir com a títol *El Port de Sagunt: història i migració (1900-1910)*¹.

En uns altres apartats de l'esmentada investigació vam escorcollar l'origen històric de la *Partida de la Vila*, lloc físic on s'instal·là el nou poblat sorgit a voramar només s'inicià el segle XX; les vicissituds per on hagueren de passar els capitalistes bascos Sota i Aznar al llarg dels tràmits burocràtics per tal de dur a terme una de les més grandioses obres de l'Espanya de la primera dècada de segle XX; de les preocupacions i necessitats de tipus familiar dels immigrants, les quals aparegueren només s'inicià la nova vida laboral dels entrebancs que van sorgir molt aviat des del punt de vista social entre ciutat vella i la població de la mar, etc. conjuntures que han ocupat una bona part del treball. Finalment, també vam intentar de traure a llum totes aquelles qüestions històriques —inclús al llarg dels darrers mil·lennis— que afectaren d'una o d'altra manera el lloc on s'instal·là la *Compañía Minera de Sierra Menera (C.M.S.M.)*. Esperem que totes aquestes qüestions vegem llum en un futur.

¹ Aquest treball va ser lliurat el mes de maig de 2005 a la Regidoria de Cultura de l'Ajuntament de Sagunt. Des d'aquestes pàgines voldria donar les gràcies a l'Enrique Ruiz que em va revisar amablement la redacció.

El Port de Sagunt contemporani és una comunitat poc coneguda i poc investigada des del punt de vista històric malgrat la seua joventut, encara que aquesta afirmació sembla una paradoxa. Tan poc coneguda que durant l'any 1954, quan el ministre d'Indústria Senyor Planell visità la Siderúrgica de Sagunt a fi d'inaugurar un nou alt forn, després de l'esmorzar va haver discursos i entre els oradors no s'hi va fer cap esment als fundadors, ni tan sols a *Sierra Menara*. Segons ells, Sagunt era obra dels *Altos Hornos de Vizcaya, S.A.*. Aquesta era —i continua sent— la veritable *vox populi*.

En aquest mateix context històric d'inicis del segle XX, ens hi manquen als arxius locals qüestions tan importants com les inscripcions nominals dels primers obrers que van ser contractats per la companyia basca. I és aquest el buit que volem arranjar amb la important font de la llista del primer cens del segle XX (1910), document que ens serà fonamental per a treballar i elaborar empíricament una investigació demogràfica que es basarà en un moviment natural de població que s'assenta a la Partida de la Vila, a vora mar, entre la desembocadura del vell riu Palància i el Grau de Sagunt. Aquest al·livi d'obers amb les seues famílies es convertirà en un cridaner *melting pot* o crisol de pobles que iniciarà el seu particular camí en aquest racó de la Mediterrània, per açò, el cens de 1910 serà, a banda de totes les qüestions estadístiques que comporta, una moderna acta notarial i nominal de tots els habitants que conformaven el 1910 el veïnat del Port de Sagunt.

Així doncs, amb les dades estàtiques d'aquest cens hem pogut arribar a presentar en conjunt, amb noms i cognoms, les famílies bàsiques constitutives en el moment del primer balboteig del Port com a poblat, la seua procedència, els oficis que desenvolupaven, el seu nivell cultural, el temps que declaraven que vivien al Port, etc, en definitiva, una llista on se'ns mostra la prosàpia del vertader substrat de l'actual Port de Sagunt.

Les característiques censals de les poblacions a escala municipal³: El cas de Sagunt

Els censos de població d'un país modern és el recompte de totes les persones, famílies i vivendes. Com s'ha dit diverses vegades, el cens és com una fotografia de la població, a través de la qual podem saber quants som, què tenim i què necessitem. Per aquesta raó, resulten indispensables perquè un país conega i pugua estimar correctament les seues necessitats presents i futures en matèria de vivenda, educació, ocupació i atenció de la salut, entre d'altres. En la majoria dels països, els censos moderns es realitzen cada 10 anys, intentant coincidir amb els anys finalitzats en zero. Les informacions que aporten fan una observació importantíssima als països democràtics: a partir del recompte de població s'estableix el

² SARASOLA, Andoni. *Minas y ferrocarril Ojos Negros-Sagunto. Siderúrgica integral. Testimonio de un ingeniero en la dirección de una empresa, 1947-1967*. Alba Editorial S.L. Barcelona, 2000. Pp. 12-13.

³ Pel que fa a l'aspecte teòric i històric censal, vegeu EGEA GIMÉNEZ, Carmen, a la Revista 3W *Bibliografía de Geografía y Ciencias Sociales*, N° 220. Universitat de Barcelona 30 de març de 2000.

nombre de diputats que cada jurisdicció envia al congrés respectiu i s'assignen les partides pressupostàries nacionals que rebrà cada província.

Per una altra banda, i des del punt de vista metodològic, el cens de Sagunt del 1910 és un escrutini denominat "cens de fet", on s'obtenen dades sobre les persones presents en la vivenda en el moment del recompte, incloent-hi els que no habiten habitualment en el lloc però que "hi passaren la nit". Per aquesta raó, podem observar en el document que estudiem, les inscripcions d'alguns transeünts que eventualment hi romanen durant un curt període de dies. És el cas dels mariners que treballen en els vapors *Otaner* i *Lekeitio*, ancorats en eixe moment —en el nostre cas, el 31 de desembre de 1910, tal i com s'indica a l'epígraf inicial del cens⁴— al port i que no es comptabilitzaran en el nostre recull, ja que no és essencialment el nombre d'habitants el que ens interessa, sinó altres vessants sociològiques que explicarem a l'apartat corresponent. Aquest operatiu censal es realitza en un sol dia per tal d'evitar duplicacions comptables⁵, on la informació revelada es refereix al dia de l'operatiu.

Des del punt de vista pràctic, per a un demògraf els deu censos de població del segle XX (de 1900 fins el 1991) mantenen per a tots els municipis, i de forma continuada, el sexe i el total de població, classificada alhora en població de Dret, de Fet, Residents Absents, Residents Presents i Transeünts; amb l'excepció del cens del 1991, on s'indica el total de la població de Dret i de Fet, respectivament. Altres característiques també es mantenen en tots els censos, si més no sense cobrir a tots els municipis: l'edat, l'estat civil, la instrucció elemental i la professió.

Els censos, pel pas dels anys ens donaran més informació fins a convertir-se en *censos monogràfics*, i contindran moltes més variables socioeconòmiques i polítiques. Per altra banda, hi ha altres aspectes tractats només una vegada i d'altres que van desapareixent després d'alguns temps. Així el cens de 1900 té un interès important pel fet de detallar les característiques de la població treballadora. El cens de 1920 recull per primera vegada informació necessària per a l'estudi de la fecunditat, amb especial atenció als caràcters econòmics de la població, ampliant considerablement les preguntes referents a l'element patronal i a la classe obrera, etc. Aquesta llista tractarà per primera vegada la variable de nupcialitat, desapareixent en els censos successius fins el del 1991. Al cens de 1940 adquireix una gran importància la població inscrita segons la seua naturalesa i, on a més a més, s'estudien els censats estrangers. Aquesta mateixa característica s'accentuarà als censos de 1950 i 1960 amb moltes més variables, com ara: "defectos físicos" o "características profesionales y económicas", entre d'altres qüestions. Els punts més forts del cens del 1970 abastaran altres aspectes poc estudiats fins eixe moment: l'estudi de la població segons "Familias y Núcleos Familiares" i les seues condicions socioeconòmiques, estudis de l'activitat econòmica de la població, del nivell d'instrucció i de la població. El cens del 1981 és el que realitza més classificacions, destacant-hi la referent al "Nivel de Instrucción y Estudios", on es considera per primer cop

⁴ Vide Annex I.

⁵ Com veurem després, és significatiu l'epígraf del Cens de Sagunt del 1910, quan diu (...) *Censo de la población de 31 de diciembre (...) Padrón General de las personas presentes, residentes, ausentes y transeúntes que se inscribieron en este término municipal en la noche del 31 de diciembre de 1910 al 1º de enero de 1911 (...)*

aspectes com les taxes d'analfabetisme i escolaritat. Estudia altres qüestions inèdites fins eixe moment com variables determinades de població en els deu i més anys, i en els quatre i més anys, respectivament. També per primer colp diferencia la població ocupada. Finalment, a partir del cens del 1991, la informació estadística s'amplia arran la Llei 12/1989 de 9 de maig de la Funció Estadística Pública, on fa especial incidència en l'activitat econòmica i en les migracions (nova variable que s'hi afegeix). A banda d'això, recupera l'estudi de la nupcialitat i la fecunditat, variables que no s'estudiaven a escala municipal des del cens del 1920, la primera, i la segona, des del cens de 1970.

Sabem que el cens de 1857 obrí a Espanya la moderna estadística censal; després d'ell s'hi confeccionaren d'altres en 1860, 1877, 1887, 1900 i 1910. Entre el primer i l'últim dels esmentats, Espanya guanyà gairebé 4,5 milions d'habitants (amb una taxa anual del 0,57%), un creixement tan sols moderat si ho comparem amb el que va tenir lloc en la primera meitat del segle XIX (0,63% entre 1797 i 1860) en una bona part dels altres països europeus.

Pel que fa a casa nostra, el cens del 1910 es conserva a l'Arxiu Municipal de Sagunt (A.M.S.) de forma manuscrita i amb el següent epígraf: *Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes. Dirección General del Instituto Geográfico y Estadístico. Provincia de Valencia. Censo de la población de 31 de diciembre de 1910. Padrón General de las personas presentes, residentes, ausentes y transeuntes que se inscribieron en este término municipal en la noche del 31 de diciembre de 1910 al 1º de enero de 1911. Sagunto: 1910. Censo de Población (...) Sección 4 denominada "Afueras"*. Lògicament, aquesta secció es refereix al barri del Port i a les alqueries del tot el terme municipal de Sagunt.

La premsa escrita del 1910 va fer per tots els mitjans al seu abast una adient publicitat a fi d'evitar les lògiques confusions de conceptes entre *Padrón Municipal* i *Censo de Población*, tot i fent les indicacions per a omplir els fulls corresponents d'ambdós actes administratius.

Amb les diferents vessants del document administratiu, totes les variables que ens aporta documentalment el cens del 1910, ens permetran d'analitzar les característiques demogràfiques i socioestructurals de la població: edat, composició familiar, lloc i província de naixement, ofici, estat civil, etc. Del moviment natural migratori estudiarem allò referent a la primera diàspora humana que arriba a un indret del terme de Sagunt des de diversos llocs de l'estat espanyol, segurament molt diferent en la seua composició a les onades posteriors, perquè l'origen majoritari dels immigrants ja no serà del País Valencià, tal i com esdevindrà en el cens estudiat. Per altra banda, observarem també mitjançant el document, el camí migratori de la família abans d'instal·lar-s'hi, tot i constatant un detall important: el naixement dels fills en les diverses localitats per on la prosòpia va passant.

Lògicament, el tractament estadístic d'aquest cens serà estàtic, sense comparacions amb els censos precedents o posteriors, perquè diluirien entre moltíssimes més persones el protagonisme dels primers immigrants. Ultra això, amb l'explotació d'una sola llista nominativa podrem arribar a conèixer quins van ser les famílies que en un primer moment s'instal·laren al nostre territori. Així, doncs, hem treballat amb els components de la llista totes les variables possibles esmentades adés i hem elaborat amb suport informàtic els diferents gràfics, taules i resultats que ens han semblat més interessants per a la realització del present estudi.

A tot això, podem afegir-hi que poc després d'aquesta primera onada d'immigrants arribaren altres més, amb alguna davallada i estabilització poblacional (Guerra Civil del 36 i Reconversió Industrial d'inicis del vuitanta). Avui, un altre tipus d'immigrant s'instal·la a casa nostra: els sense papers que per desgràcia d'ells i vergonya nostra, al·ludeix una societat europeïsta-mercantilista, però açò és una altra història.

L'explotació d'una llista nominativa estàtica i les seues dificultats

Com el seu nom indica, les llistes nominatives són una relació de persones en les quals, i pel cap baix, s'hi esmenten els apel·latius, noms i cognoms. En el nostre cas, ens ocuparem d'una relació censal, és a dir, una mena d'inventari nominal que abasta la totalitat (si no hi ha errades quantitatives) dels habitants de la incipient barriada del Port de Sagunt, els quals estan inclosos en el cens del 1910.

Amb la fi de tenir una succinta idea sobre la demografia espanyola i les seues variables, així com per a poder comparar les dades que oferirem, indiquem al Quadre 1 l'evolució de la seqüència cronològica de la població espanyola des de diverses vessants. Algunes d'aquestes variables també apareixen en el cens de 1910.

Quadre 1. VARIABLES DEMOGRÀFIQUES ESPANYOLES, 1863-1913

	1863/1870	1890/1895	1909/1913
- Població (milions)	15,4	17,7	19,9
- Densitat (hab./qm)	30,5	35,1	39,4
- T. Natalitat (‰)	37,7	35,3	32,6
- T. Mortalitat (‰)	31,7	31,7	22,9
- T. Mortalitat infantil (‰)	196,8	187,5	152,9
- Creixement natural	6,0	3,6	9,6
- Esperança de vida	29,8	33,6	41,7
- T. Nupcialitat (‰)	7,7	8,1	6,9
- Descendència final	4,6	3,8	2,9
- Edat Matrimoni H/D	24,5*** / 23,2*	27,0* / 24,2*	27,8 / 25,1
- Grandària família	4,3	—	3,9
- Població activa agrària	63,5**	64,7*	66,0
- T. d'emigració sobre 1.000 hs.	—	3,8	10,5
- % Població urbana	—	29,3*	32,3

FONT: Pérez Moreda (1997)⁶

⁶ Citat per MIGUEL BERNAL, Antonio i PAREJO BARRANCO, Antonio. *La España Liberal (1868-1913)*. Ed. Síntesis. Madrid, 2001. P. 61.

* Cens de 1887.

** Cens de 1797.

*** Cens de 1860.

La seqüència cronològica que ofereix aquesta informació permet precisar, malgrat tot, com, almenys en el cas d'Espanya, la moderada transformació dels seus registres demogràfics fou un assumpte gairebé exclusiu de les dècades interseculars, de tal manera que no seria sinó en aqueix moment quan es deuria de situar l'arrencada del procés de transició demogràfica al nostre país.

A l'empar de l'anterior afirmació, la bateria d'indicadors que apareixen mostra la permanència de trets arcaics en la població espanyola fins a les darreries del segle XIX, concretament al manteniment d'unes elevadíssimes taxes de mortalitat —per damunt del 31 per mil, de les més altes de tot el continent— aspectes que cal imputar a la reduïda variació operada en les restants taxes vitals al llarg de tota la segona meitat de la centúria. Tan sols quan aquelles comencen a baixar (i ho fan de manera escalonada, només arran del 1895), el conjunt de l'estructura demogràfica sembla orientar-se cap a un règim més acord al dominant a Europa —almenys en la banda occidental— durant aquesta època⁷.

Lògicament, al cens de 1910 no podem adaptar-les variables que apareixen al quadre per la qüestió que ja hem esmentat, en ser estàtic. No obstant això, aquestes ens podem servir per a l'observació i posterior comparació dels nostres resultats amb les dades generals del quadre. A més a més, tampoc no podem aplicar els exemples d'estudis d'altres comunitats poblacionals per la senzill raó que tots els que s'han publicat han estat adaptats per a elaborar treballs històrics des del punt de vista cronològic, és a dir, basats en la comparació i evolució de diversos censos d'un indret determinat, qüestió que ja havíem esmentat abans. Per altra banda, tampoc no podem estudiar algunes variables poblacionals i la hipotètica progressió demogràfica perquè no hi ha cap comparació possible en una llista i, per tant, ens hi mancarien dades sobre mitjanes mòbils, taxes de natalitat, taxes de fecunditat, de reproducció, de masculinitat-feminitat al moment de néixer, mortalitat, etc. Així mateix, les poques fonts creuades que podríem haver estat presents en el nostre estudi referents a la població, o han desaparegut o s'hi troben en qualsevol racó de qualsevol casa particular, arxiu públic o privat.

També hem de tenir present que aquest cens és elaborat mitjançant la visita a peu de carrer dels funcionaris o agents contractats eventualment a fi de realitzar la tasca de recopilació de dades, les quals ens poden dur a errades de declaració per part de les persones censades. Ho assenyallem perquè hem detectat algunes anomalies ben evidents. Aquesta crítica ens porta a dir que cap cens és perfecte perquè sempre n'hi ha errades de càlcul: certes persones poden no ser censades i d'altres ho poden ser diverses vegades, i també poden haver-hi censats purament ficticis. N'hi ha també imperfeccions en les declaracions estrictes, o algunes de les informacions sobre una persona hi poden manca (defecte de declaració) o ser falses. Entre les imperfeccions que poden detectar-s'hi, encara que difícils de descobrir, les errades sobre l'edat són freqüents, sobretot en les poblacions poc desenvolupades on la noció del temps és molt vaga. En els tems que estudiem, l'edat declarada o l'edat avaluada per l'agent censal és molt a sovint aproximada, de vegades àmpliament. I és que en la nostra circumstància una bona part dels censats declaren ser analfabets. Una altra evidència d'aquesta darrera afirmació la trobem

en la diversitat de grafies dels cognoms que han declarat els censats o els "representants familiars". També en l'onomàstica dels pobles de procedència dels immigrants hem trobat greus dificultats gràfiques, amb els entrebancs que tot açò comporta per a qualsevol investigador. Prosseguint aquesta qüestió d'equívocs, i en un primer cop d'ull, podem constatar en qualsevol de les variables dels censats, només dos exemples ben significatius: la cèdula 2066 (Annex I) ens informa de l'arribada de la família *Albiol-Miralles* al llarg de l'any 1907, quan en realitat s'hi constata que han tingut una filla que ha nascut a Sagunt al llarg de l'any 1905 (en el cens de 1910 té 5 anys). Per altra banda, un altra errada és la declaració del lloc de naixença de dos germans bessons (germà i germana) en la cèdula 2039 (Annex I) declarats com a nascuts en dos llocs diferents (Geldo i Sagunt), i així diversos malencerts més⁸.

Només volem donar un breu exemple de la complexitat de la simple llista de casa nostra fent-nos la següent reflexió: com és possible que havent treballat el *Padrón de Células Personales* (P.C.Ps.) del municipi de Sagunt durant els anys compresos des del 1903 al 1906 —per cert, únics P.C.Ps. que es conserven a l'A.M.S. de la primera dècada de segle— no trobem cap persona procedent del País Basc empadronada en tot el terme de Sagunt? I és que hem de tenir present que durant aquests anys es treballava a marxes forçades en la construcció del port comercial i en el ferrocarril miner i, lògicament, els obrers i caps de colla haurien de viure ben a prop del centre fabril. La nostra opinió és que els caps de les obres, gran part d'ells procedents de zones del nord peninsular, o viurien en localitats veïnes (Puçol, Petrés, Gilet, Canet d'en Berenguer, etc.) o no estaven censats. Respecte a la hipotètica residència més propera que tenim, a Canet, entropessem també amb la mancança d'inscripcions censals o documents que ens puguen evidenciar la seua presència, i més encara quan se'ns ha afirmat verbalment que no existeixen notícies sobre la presència de bascos al poble a principis del segle XX. A més a més, entre les persones censades el 1910, cap de les nascudes al País Basc declara dur més de tres anys al municipi, aspecte aquest que dona suport a la hipòtesi esmentada⁹.

La població del cens

En la nostra proposta d'anàlisi poblacional, el nombre de persones que ja apareixen residint al Port inscrites en el cens de Sagunt de 1910 és de 513, les quals arriben en diverses onades segons les necessitats puntuals de la mà d'obra de la

⁷ Observeu a l'Annex I, les cèdules 2059 i 2132. En la primera apareixen alterats els cognoms del fillis en relació al del pare, viudo, aspecte inexplicable en les lleis de l'època, mentre que la segona cèdula sembla ser també una errada en confondre, tal vegada, per qüestions gràfiques el sexe de l'inscrit (Julio per Julia). Un cop enllestit aquest treball ens hem assabentat que en les cèdules 2053 i 2080 apareixen respectivament els noms de Dionisio i d'Antonio, quan en realitat són Dionisia i Antonia, etc.

⁸ De tots és ben sabut que gairebé tot el fons arxivístic de Canet d'en Berenguer va ser cremat al llarg de la Guerra Civil espanyola; d'ací les nostres dificultats.

⁷ MIGUEL-PAREJO, *op. cit.*, p. 60.

companyia minera. Aquesta xifra no coincideix amb la d'altres historiadors, com ara GIRONA¹⁰ i MARTÍN¹¹ per les raons que explicarem. El primer proposa per al districte del Port el nombre de 534 habitants i el segon 692. Dels treballs no publicats sobre el tema de la població i que van arribar a les nostres mans, Fausto Llopis Caruana ens lliurà un manuscrit durant els anys noranta on també assenyalava la quantitat de 534 habitants.

Per altra banda, el tractament estadístic respecte als 513 censats al·ludits ho podem explicar, tot i tenint en compte diverses vessants sociològiques que conflueixen en la llista, on una gran porció dels inclosos resideixen en la *Sección 4, denominada AFUERAS*. La xifra és deduïble per la lògica subdivisió d'aquest apartat de cens, el qual separa mitjançant epígrafs numerats les denominades *cédulas*, les alqueries, les casetes de camp més o menys petites i els llogarets de la *Sección* del que és el nucli urbà del nou poblat. Així, doncs, separem de l'estadística demogràfica els habitants residents a les alqueries de la *Vallesa Colomer* (5 habitants, tots carabiners), *Vallesa* (8 habitants i 2 cases i on els caps de família, nascuts a Sagunt, van arribar el 1898 a l'alqueria), *Casilla Camí de la Mar* (3 persones, el cap de família "empleado de ferrocarril"¹²) o *Alqueria Marco* (6 habitants), etc, llocs identificats i ubicats a prop del Port de Sagunt on a principis de segle eren habitats majoritàriament per les famílies encarregades dels manteniments dels camps llogats als amos de les terres que estaven unides a l'alqueria. Una bona part d'altres habitacles rurals estaven disseminades pel terme de Sagunt, les quals conservaven la mateixa estructura tradicional camperola de la zona des de feia segles. A més a més —i creiem raonablement— tampoc no incloem en la llista del cens les tripulacions dels vapors *Lekeitio* i *Otaner*, que durant la nit del 31 de desembre de 1910 a l'1 de gener de 1911 es trobaven ancorats al moll amb una tripulació de 45 mariners entre ambdós vapors.

La població és ubicada per habitacles, anomenats *cédulas* en la llista, assignant-li un número a cadascun. La notació numèrica segueix un ordre establert que s'inicia des de Sagunt-ciutat i finalitza en la secció d'*Afueras*. Al nou poblat del Port se li comptabilitzen 109 habitacles o cèdules, amb una mitjana de 4,70 persones per habitacle, i amb un arc mínim d'1 habitant, fins a 15 com a màxim, que viuen en una mateixa casa, corresponent aquesta última a la posada de *Vicente Català Torres*. Dels habitacles, tan sols 5 se n'identifiquen toponímicament al cens, on a més del número de cèdula s'inclou un afegit, en el nostre cas: *Casas de Faico* i *Muelle*. La resta de les cases no tenen cap designació viària, cosa que no esdevé a Sagunt-ciutat ni al poblament rural del terme. Açò no vol dir que alguna casa o grups de cases no tingueren denominació toponímica, ans al contrari, ja que ens han arribat notícies fidedignes de l'existència d'antics carrers batejats popularment,

¹⁰ GIRONA RUBIO, Manuel. *Minería y Siderúrgica en Sagunto (1900-1936)*. Edicions Alfons el Magnànim (1900-1936). València, 1989.

¹¹ MARTÍN MARTÍNEZ, José. *Urbanismo y Arquitectura Industrial en Puerto de Sagunto (1907-1936)*. Ed. Caja de Ahorros de Sagunto. 1990.

¹² Al Cens del 1910 no s'especifica si treballa al ferrocarril miner o al Central de Aragón.

com per exemple: *Carrer de la Puñalà* (després Pintor Sorolla), *Fonda de Lligona* o *Casa de la Maña*¹³, entre d'altres.

Des del punt de vista purament estadístic, els 513 habitants censats al Port presenten una piràmide d'edat força irregular, si fa no fa, de tipus expansiu, amb predomini dels grups d'edat jòvens sobre els altres, i que s'expressa amb una configuració triangular, la qual té una àmplia base formada pels més nombrosos efectius de xiquets i jòvens, i amb un decreixement, més o menys regular conforme s'ascendeix als grups de més edat, és a dir, en certa manera hi ha un primer predomini de la població no-activa (de 0 a 15 anys) sobre la resta dels grups.

Per altra banda, la configuració de la piràmide també ens indica, per la mateixa raó esmentada, una efectiva expansió de la natalitat, aspecte que apareix a Espanya, i en conseqüència, al Port, amb un cert endarreriment respecte a Europa, que ja es dirigeix cap al retall del nombre de fills.

Una altra qüestió que podem conjecturar respecte a la interpretació de la piràmide són els "entallaments" o mosses en el seu perfil, els quals acusen un dèficit de natalitat, una crisi demogràfica, que es pot haver produït per problemes històrics de guerres, epidèmies, emigracions, fams, collites miserables, etc. Relacionats amb aquests problemes van ser les altes taxes de mortalitat de la segona meitat del segle XIX, aspecte que influeix anys després en alguns dels grups d'una determinada edat. Així mateix, també podem esmentar que és una formació demogràfica d'al·livió o de migració, és a dir, que una bona part dels seus components la conformen censats aptes per al treball. D'ací la importància que tenen els diversos grups que ascendeixen en la piràmide fins arribar als 45 anys, ja que hem de tenir també present que la mitjana de l'esperança de vida en una Espanya encara gairebé ruralitzada durant el període 1909-1913 és de 41,7 anys (veure Quadre 1). Amb tota seguretat, si acotàrem la piràmide de la ciutat de Sagunt de forma estricta, els resultats serien força diferents als que exposem per al Port de Sagunt, senzillament perquè el nucli vell està ja conformat i no ha esdevingut cap circumstància extraordinària que fes canviar la seua vella demografia més o menys fixa i més o menys canviant en cada cens, sempre amb progressió, estancament o regressió, segons les causes adients per a aquests hipotètics resultats, en contraposició al dinamisme que representaria la del Port.

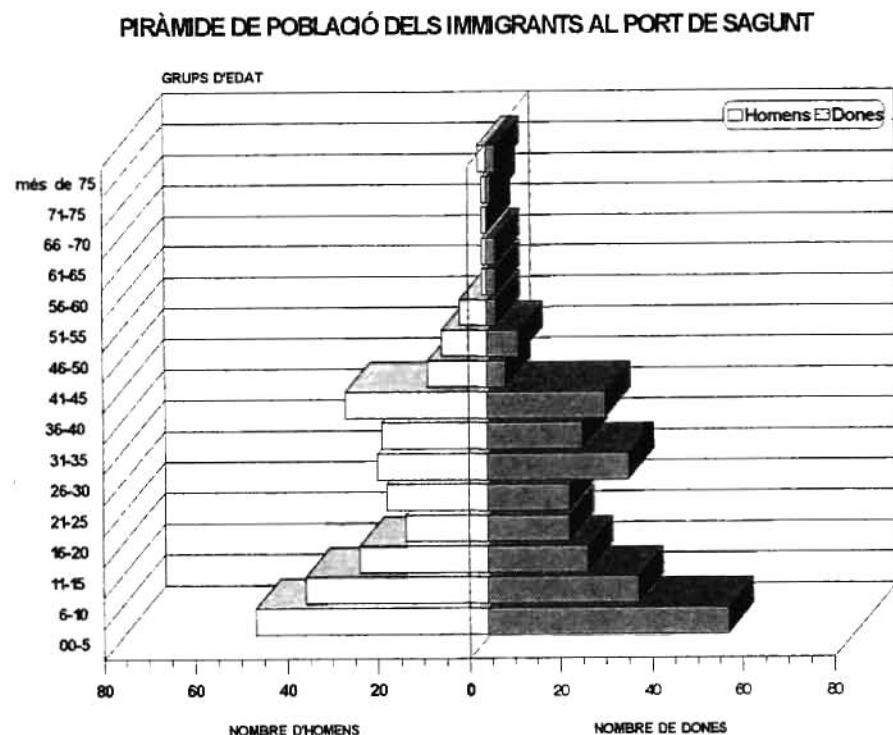
En definitiva, la piràmide d'edat representativa de les edats i del nombre d'habitants residents al nucli del Port de Sagunt ens indica una base nombrosa, de natalitat encara en expansió, i sense comptabilitzar el possible nombre de fills que amb tota seguretat romangueren als pobles de procedència dels immigrants, així com una considerable quantitat de persones en el període d'activitat laboral (de 21 a 45 anys), col·lectiu d'edat que és la mà d'obra que participa activament en la construcció del complex fabril.

¹³ MARTÍNEZ MARTÍNEZ, Josep-Dionís i ORTIZ LÓPEZ, Antonio, a Braçal, *Revista del Centre d'Estudis del Camp de Morvedre* nº 9. *Los primeros nacidos en el Puerto de Sagunto (1907-1913)*. Un estudio de demografía histórica. Sagunto. 1994.

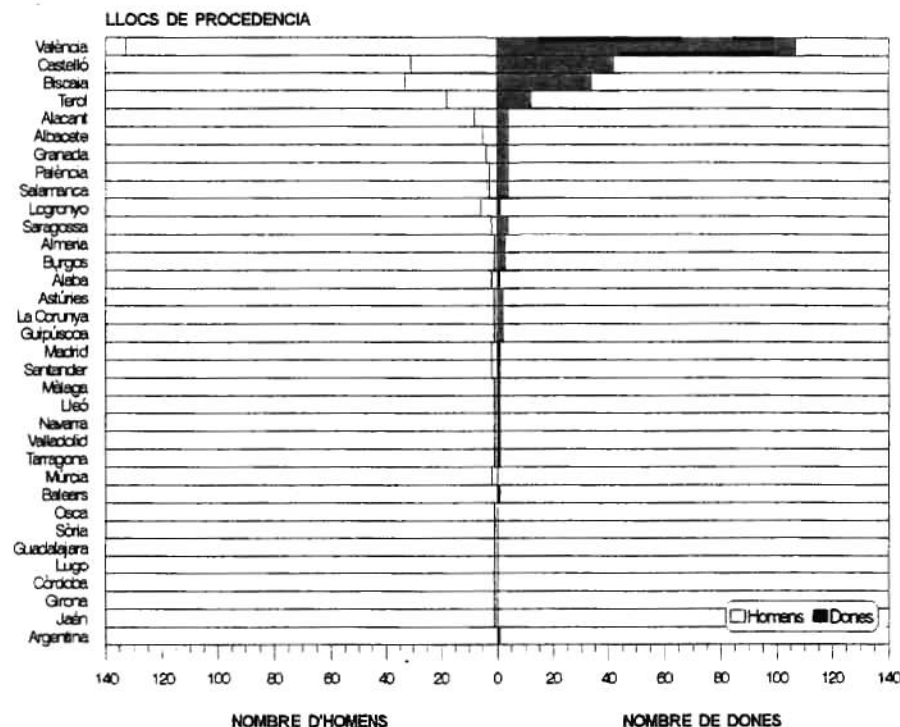
La indicació dels anys que tenien els habitants el 1910 ens donarien els períodes de naixement dels immigrants, la qual cosa és una bona pista per a concretar les causes abans esmentades.

Per tant, el perfil és una bona mostra d'un indret subdesenvolupat de principis de segle XX, i que ens aporta evidents indicis d'una onada migratòria de gent relativament jove, pròpia de principis de la revolució industrial esdevinguda a les nostres terres a l'arrencada de segle XX.

**Quadre 2 A. PIRÀMIDE DE POBLACIÓ DEL POBLAT DEL PORT:
GRUPS PER EDAT I SEXE¹⁴.**

Quadre 2 B. PIRÀMIDE INDICATIVA DE LA PROCEDÈNCIA

Font: Elaboració pròpia.

En aquest darrer quadre hem inclòs en avanç la població total, realitzant les subdivisions adients per províncies de procedència dels nous nadius; a més a més, hem separat per edats quinquennals els habitants del nou nucli amb la fi de comprendre millor les diverses vessants que s'hi podran afegir en cada període d'anys.

Com podem observar, predomina lleugerament el sexe masculí sobre el femení (52,8% vs 47,2%), aspecte lògic en la formació d'un nou nucli "colonitzat" inicialment per l'atracció obrera de la companyia minera, la qual dona una certa estabilitat econòmica a la família que arriba amb un bon nombre de membres necessitats d'equilibri emocional, després de recórrer, com veurem, un llarg camí fins arribar a la "terra promesa".

Finalment, podem deduir la importància i el ressò que va tenir entre la població treballadora de gran part de l'Estat Espanyol aquesta primera onada d'hòmens i dones decidits a lluitar per la família en un altre lloc alié a les seues terres, en ser representades per naixença la gran majoria de les províncies espanyoles, amb les estadístiques i els aspectes que tractarem en l'apartat corresponent.

¹⁴ En la vessant informàtica i de disseny de gràfiques he de donar les gràcies al meu amic i company de professió Antonio Ortiz López per la seua desinteressada col·laboració.

POBLACIÓ TOTAL AL PORT: GRUPS PER EDAT I SEXE

PROVINCIES DE PROCEDÊNCIA

Quadre 4. RELACIÓ DE LA POBLACIÓ D'IMMIGRATS HOME/DONA

També podem observar al *Quadre 5* que en els 109 habitatges resideixen la totalitat dels 513 habitants censats, qüestió que ens informa que el nombre de persones que viuen a la mateixa casa és de 4,70, una mitjana no molt elevada si la comparem amb dades semblants de l'època. Així mateix, l'estadística ens proporciona dades tan interessants com que les cases amb freqüències màximes són aquelles on conviuen 2 persones, seguides de les de 3 i 6 respectivament.

Quadre 7. NOMBRE DE RESIDENTS/HABITACLE

N.P.	N.H.	N.P. Tot.
1	3	3
2	20	40
3	18	54
4	14	56
5	14	70
6	18	108
7	12	84
8	5	40
9	1	9
10	1	10
11	1	11
12	-	-
13	1	13
14	-	-
15	1	15
TOTALS	109	513

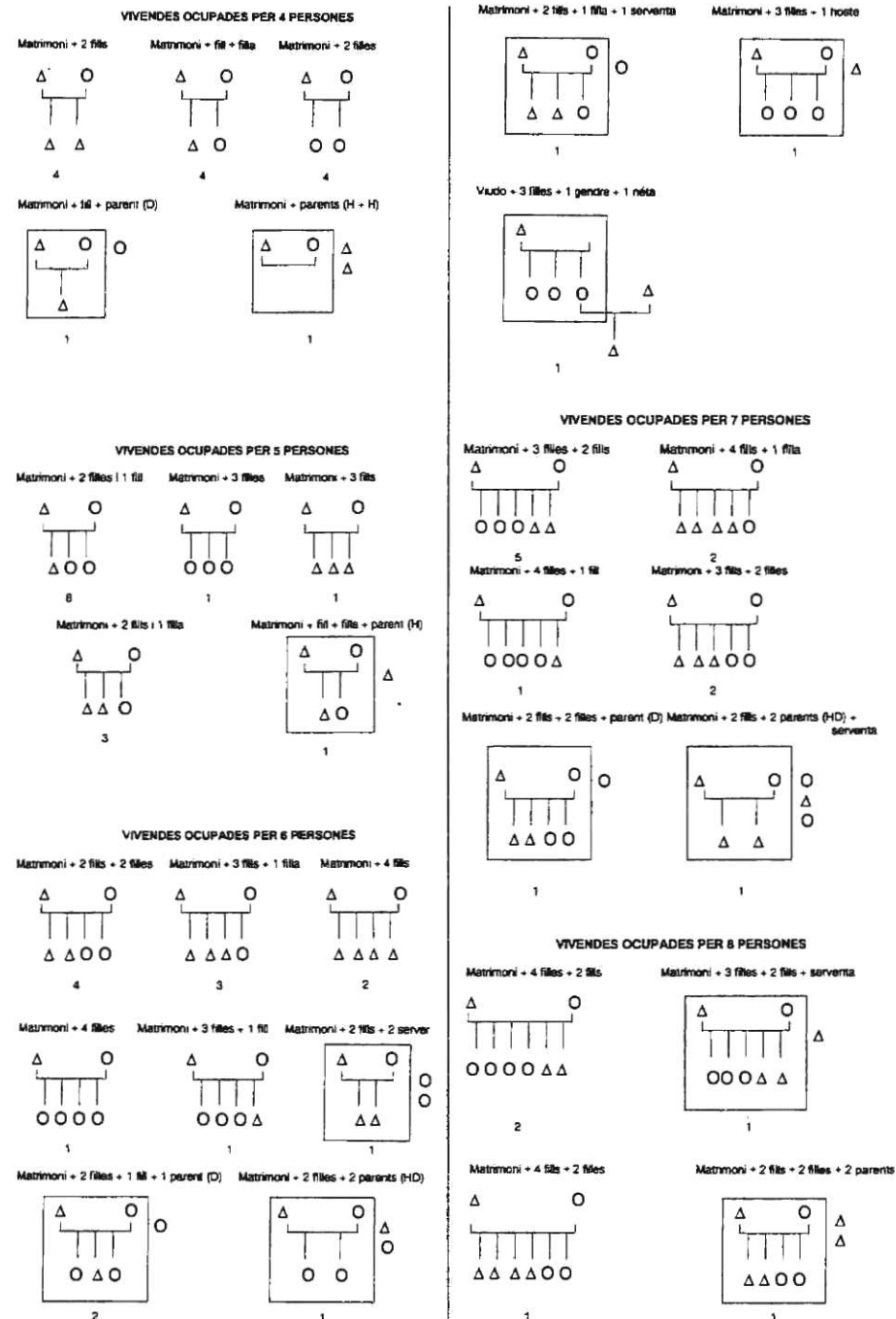
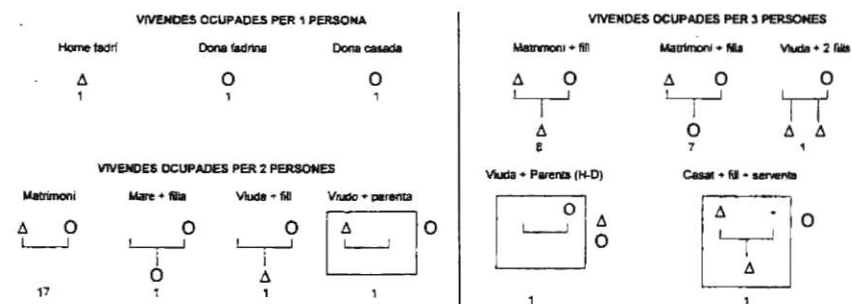
N.P.: Nombre de persones en cada habitacle.

N.H.: Nombre d'habitacles.

N.P. Tot.: Nombre de persones total.

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del cens de 1910.

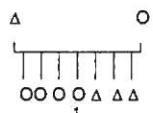
Amb la fi comprendre millor simbòlicament la composició familiar corresponent a cada habitacle d'aquell 1910, hem seguit i aplicat la metodologia gràfica de Laslet¹⁵, la qual l'hem adaptada al nostre treball.

¹⁵ LASLET, P. La famille et le ménage: approches historiques. *Annales ESC*, n° 4-5, pp. 871- 872, 1972. Les gràfiques d'aquest demògraf les hem adaptades a aquest estudi incorporant diversos elements: O (dona), Δ (home). Les persones que no formen part de la unitat familiar estan col·locades fora del quadrat o del rectangle (família de segon grau, serventes, hostes, etc.).

VIVENDES OCUPADES PER 9 PERSONES

Matrimoni + 4 fills + 3 fills

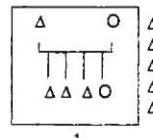
VIVENDES OCUPADES PER 10 PERSONES

Matrimoni + 4 fills + 4 fills

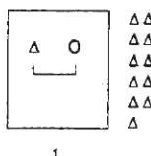
VIVENDES OCUPADES PER 11 PERSONES

Matrimoni + 3 fills + 1 fill + 5 hostalers

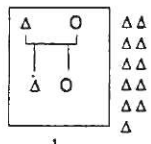
VIVENDES OCUPADES PER 13 PERSONES

Matrimoni + 11 hostalers

VIVENDES OCUPADES PER 15 PERSONES

Matrimoni + 1 fill + 1 fill + 11 hostalers

En total, tenim 98 matrimonis o parelles de fet que formen cada unitat familiar, encara que n'hi ha d'alguns que viuen en la llar familiar d'altres famílies en règim de sots-arrendament, o també com a pupils.

Les edats mitjanes combinades dels esposos i esposes són de 37,84 i 34,28 anys respectivament, amb una diferència màxima a favor dels esposos de 47 anys (87 i 40 anys home-dona, cèdula 2100), i amb una diferència màxima a favor de les esposes de 7 anys (41 i 48 anys home-dona, cèdula 2082). Tot i atenent a les edats mitjanes dels matrimonis, podem dir que la hipotètica *Taxa de Fecunditat Genèsica* de les parelles està en vigor al moment del cens, la qual s'ha de prendre entre dones de 15 a 49 anys, aspecte que ens permet esperar en molts dels matrimonis un considerable potencial demogràfic en el futur. En general, aquest grup ens dona un indicador gairebé perfecte de la no-precocitat referent a l'edat en el moment de l'esdeveniment del matrimoni.

Pel que fa als/les fadrins/nes, aquests representen el 56,72% de la població total (31,38% d'hòmens i 25,34% de dones), encara que la *Taxa de Fadrinatge* (TF) estricta seria diferent i baixaria considerablement el percentatge, perquè també tenim una considerable població de menys de 15 anys, la qual no entraria en la comptabilitat general demogràfica de la T.F. Com podem observar al *Quadre 3*, aquesta població té 227 representants (el 44,24% del total), un nombre força important i representatiu del fadrinatge general, de la qual representa també el 78%.

Finalment, els viudos/-des no tenen un pes important en aquesta societat, amb unes xifres brutes de 13 persones (4 hòmens i 9 dones), amb un indicador que ens aporta si observem el cens, una edat mínima de 22 anys i una màxima de 81, sent la mitjana de viduïtat els 49,58 anys.

Quadre 8. DIVISIÓ DE LA POBLACIÓ SEGONS L'ESTAT CIVIL

	Fads	Cats	Vis	St.	Fades	Cades	Vdes	St.	TOT
València	88	42	3	133	63	40	4	107	240
Castelló	16	15		31	23	19		42	73
Biscaia	21	11	1	33	21	13		34	67
Terol	6	11		17	3	9	1	13	30
Alacant	4	4		8		2	2	4	12
Albacete	5			5	2	2		4	9
Granada	3	1		4	1	2	1	4	8
Palència	1	2		3	2	2		4	7
Salamanca	2	1		3	3	1		4	7
Logronyo	4	2		6		1		1	7
Saragossa	2			2	2	1	1	4	6
Almeria		1		1	2	1		3	4
Burgos		1		1		3		3	4
Alaba	1	1		2		1		1	3
Astúries		1		1	1	1		2	3
La Corunya		1		1	1	1		2	3
Guipúscoa		1		1	1	1		2	3
Madrid	1	1		2	1			1	3
Santander	1	1		2		1		1	3
Màlaga	1			1	1			1	2
Lleó	1			1	1			1	2
Navarra		1		1		1		1	2
Valladolid		1		1		1		1	2
Tarragona		1		1		1		1	2
Múrcia	2			2					2
Balears					1			1	1
Osca		1		1					1
Sòria		1		1					1
Guadalajara		1		1					1
Lugo		1		1					1
Còrdoba		1		1					1
Girona	1			1					1
Jaén	1			1					1
Argentina								1	1
TOTALS	161	105	4	270	130	104	9	243	513

FONT: Elaboració pròpia a partir de les dades del cens de 1910.

Fads: Fadrins, Cats: Casats, Vis: Viudos, St: Subtotal, Fades: Fadrines, etc.

En les gràfiques de *Laslet*, hem agrupat, per una banda, allò que diríem "família estricta" amb el pare, la mare i els fills. Per l'altra, hem separat, fora del nucli familiar (del quadre), la resta de persones, familiars, o no, que no pertanyen a llar, encara que som conscients de la gran variació (i combinacions) que podien existir-hi en aquests primers moments de formació de la *factory town*.

A la vista de les dades que tenim a mà, els 513 habitants del Port que viuen en les 109 cases ens donen una visió prou homogènia des del punt de vista d'unitat familiar tradicional, sense mancar-hi, però, la diversificació no-típica que podem constatar en alguns llars familiars que amaguen —segurament— en la declaració del cens la realitat social amb la qual conviuen. Ens referim a la “cohabitació” entre persones que han patit la separació matrimonial o la mort d'un cònjuge i que en aquests moments han canviat la seua vida amb un altre company/compa-nyia. Respecte a aquesta qüestió hem de tenir en compte els prejudicis de l'època, especialment els de tipus social i religiós; per aquesta raó, no tots els censats implicats declaren la vertadera situació per la qual estan passant, més bé “alleugerir” semànticament la seua manifestació censal.

Així mateix, també podem constatar la convivència en una mateixa casa de més d'una família, parents més o menys propers (germans, cunyats, cosins, avis, nebots, etc.), servents, o simplement, hostes que viuen sots-arrendats en les diferents cambres de la casa. Tampoc no és estrany de trobar-hi alguns dels habitatges constituïts pels populars “corralons” on residien diverses famílies. En certa manera, així ho evidencia el cens en observar les composicions de les diferents vivendes.

Tal i com correspon a l'estudi d'aquest tipus de cens, òbviament no podem oferir com caldria (ja ho hem indicat en altres variables) uns resultats adients en la vessant de l'anomenada *distribució temporal de la natalitat*, és a dir, el temps transcorregut entre el naixement de cada fill perquè no tenim a mà les dades exactes de quan van nàixer (sabem l'any, no sabem el mes), encara que fent una mitjana amb les diferències que hi apareixen, podem dir que les dilatacions combinades d'edats entre els germans són de 3,01 anys. En aquest mateix problema ens trobaríem en estudiar l'edat nupcial o els anys que trigà la parella entre el moment del casament i el naixement del primer fill.

Encara ens resten alguns problemes que són impossibles de resoldre estadísticament per la mancança de dades en el cens de 1910, com ara els aspectes de *legitimitat/il·legitimitat* dels fills, ja que, lògicament, els censats no tenen l'obligació de declarar-ho i, a més a més, no tenim tampoc a mà les dades dels registres civils dels pobles de procedència. Per altra banda, no seria gens agosarat d'afirmar que alguns dels *sobrinós-sobrinas* foren en realitat *hijos-hijas* no reconeguts oficialment en aquella puritana i endarrerida societat de principis de segle XX, o que la indicada *pariente* fos l'aleshores companya sentimental del jornalier. Per la mateixa raó abans esmentada, tampoc no podem oferir resultats adients respecte a la *potencialitat de possible fecunditat* dels matrimonis perquè no sabem el nombre de fills nascuts morts, o els possibles fills que no hi viuen amb la família, o els que s'han quedat en els pobles d'origen amb els avis, etc. Aquest és el problema de tractar d'estudiar un cens estàtic com aquest, ja que presenta moltes dificultats, no tan sols des del punt de vista estadístic, sinó també des de la perspectiva d'impossibilitat de poder investigar de manera adient diverses variables de tipus social.

Nivell d'instrucció

La població no tan sols creix quantitatívament, també creix la seua qualitat en diversos aspectes. Al llarg dels diferents censos de població podem constatar

els diferents canvis: composició per edats, la seua distribució geogràfica i ocupacional. Per altra banda, també canvia el seu coeficient educatiu, el qual és un factor de producció crucial, la importància del qual n'han assenyalat destacats economistes, Adam Smith en particular. Recentment s'ha desenvolupat l'escola del “Capital Humà”, la qual contempla l'educació estrictament com una inversió que fa una nació, societat, família, o individu per tal de millorar la seua futura capacitat de produir o els seus guanys i, per tant, el seu benestar.

Podem afirmar que el nivell cultural de l'Espanya de la primera dècada de segle XX és una mesura que té un seriós dèficit de capital humà. Això ens mostra que per segles la ciència i el pensament especulatiu espanyols van estar lluny de l'avantguarda. Per una banda, el sistema educatiu, en enderroc arran el segle XVIII, va continuar la seua desfeta en la terrible crisi de principis del XIX, encara que a mitjans de segle va tenir lloc un seriós esforç de reconstrucció educativa i científica per part dels governants i dels mateixos educadors: la *reforma Moyano*, obra ministerial, i la *Institución Libre de Enseñanza*, obra privada. Malgrat tots aquests intents educacionals, tot hi va arribar amb retard i amb greus defectes.

Seguint aquesta qüestió, la part que més ens interessa per observar el bagatge acadèmic dels immigrants inclosos en el cens de 1910 és la comparació estadística amb la resta de l'estat, el qual és el reflex en aquests primers anys d'una estructura classista de la societat en el seu nivell cultural, és a dir, que els immigrants arribats al Port de Sagunt estaven exclosos majoritàriament d'aquest llunyà intent de culturalitzar la societat espanyola per l'esmentat fet que els diferents intents educacionals només transcendiren sense ultrapassar en excés la burgesia urbana.

La taxa d'alfabetització, la qual és un indicador simple i fiable de la formació del capital humà d'un país en les etapes primerenques del desenvolupament, s'hi va mantenir a nivells vulgars, encara que creixents, durant tot el segle XIX. Aquesta estava per sota del 30 per cent de la població adulta el 1860, i el 1900 encara no sabia llegir més de la meitat dels espanyols. L'obstacle que aquest baix nivell suposava per al creixement econòmic és obvi. Alguns economistes han mostrat que per a l'Espanya del període hi ha una forta correlació a nivell provincial entre taxes d'alfabetització i creixement de la renda. Biscaia, Guipúscoa, Barcelona, Madrid, Àlaba, Valladolid, Oviedo, Santander i, amb algunes diferències, Saragossa, Navarra, Balears i València són les províncies on l'alfabetització i renda per habitant creixen més ràpidament. Si a tot açò fem la consideració que la taxa bruta d'alfabetització és una bona predicció de la renda per habitant, encara ho és millor quan afegim el “diferencial sexual”, és a dir, la diferència entre la taxa d'alfabetització d'home/dona, resultant així que a major alfabetització, major renda, i com que la renda familiar l'aportava l'home, quina importància tenia que les dones saberen llegir? Lògicament, tenia raó l'economista quan va dir que “en el diccionari de la razón *ignorante* i *esclavo* son sinónimos; en el de la economía la sinonímia se da entre *ignorancia* y *pobreza*”¹⁶

El Port de Sagunt no va estar alié als avatars que es coïen en l'educació espanyola d'inicis de segle XX, tot i tenint en compte la procedència migratòria dels

¹⁶ TORTELLA, Gabriel. *El desarrollo de la España contemporánea. Historia económica de los siglos XIX y XX*. Ed. Alianza Editorial. Madrid. 2000. pp. 38-41.

seus components, els quals conserven un fort substrat de tipus camperol de forma majoritària. Per aquesta raó, cal suposar que una gran part de les reformes estatals en matèria d'educació no van arribar als seus pobles d'origen. D'ací els resultats decebedors que ens aporta el cens referent al nivell de lectura i escriptura.

Seguint aquesta mateixa qüestió, ja havíem apuntant abans les deficiències per les quals estava passant Espanya, referides al nivell cultural de la població. Els immigrants, lògicament, per la seua condició i transformació (en una bona part) de jornalers del camp a nous proletaris serien els que més patirien aquest finisecular problema, i d'aquesta manera és com les seues declaracions no s'allunyen massa de les estadístiques governamentals que ja hem esmentat en un altre apartat.

Al cens de 1910 apareixen un total de 365 persones majors de 8 anys sobre les quals hem realitzat l'estudi estadístic d'instrucció pública, és a dir, que per tal de delimitar els diferents nivells culturals no comptem amb els/les 148 xiquets/etes que estan per sota dels 9 anys. Serà a partir d'aquesta edat quan els hipotètics alumnes ja podran abastar un grau de coneixements suficients com per a considerar-los "aptes" o "no aptes" en instrucció escolar, a més de poder saber, o no, les quatre regles bàsiques de cultura general (matemàtiques, religió, història, etc.). L'origen d'aquesta possible mancança intel·lectual en gairebé tots els casos que se'n han presentat al cens creiem que ve determinada per diversos factors socials i històrics i dependrà majoritàriament de la predisposició, consciència ciutadana o nivell cultural dels pares, a més de la influència de l'ambient familiar. De les dades que hem buidat, podem indicar-ne algunes de les característiques més importants i traure'n les conclusions adients.

En l'estudi estadístic del cens hem trobat 3 variables referents al grau de preparació acadèmica: SI-SI, SI-NO i NO-NO (llegeix i escriu). No apareix, lògicament, l'altra combinació possible NO (llegeix) - SI (escriu). Per una banda, només hi ha 1 xiquet de menys de 8 anys que sàpiga llegir, en aquest cas té 5 anys i és procedent del Cabanyal. Tant sols 3 xiquets de 8 anys saben llegir i escriure, els quals òbviament formen part del grup d'edat per sota dels 9 anys i, en conseqüència, açò vol dir que una gran majoria d'aquests darrers xiquets (el 97,30%) pertanyen a qualsevol de les altres variables indicades (SI-NO o NO-NO). Aquesta impressió vol dir que són tots semianalfabets o analfabets, o considerats d'aquesta mena en les manifestacions censals dels seus declarants (els pares), aspecte quel·com estrany perquè (suposadament) haurien d'anar a l'escola, si és que en realitat n'hi havia, qüestió que tractarem en un altre apartat. En definitiva, aquests xiquets, per la seua edat, no formen part de cap dels recomptes "acadèmics" que oferim.

Per altra banda, hem constatat diverses errades en la declaració de la instrucció personal, ja que hi ha persones que no sabien ni llegir ni escriure i consten com que sí que en sabien¹⁷. En realitat, la variable SI-NO seria una manera

¹⁷ Una mostra ben evident d'aquestes errades la podem constatar en els inscrits de la cèdula 2097 on apareixen els meus avis materns Joaquín i Magdalena i els germans de la mare, la qual encara no havia nascut. L'àvia Magdalena no sabia ni llegir ni escriure, amb tota seguretat.

d'amagar un analfabetisme vigent en aquella societat, i que per diverses raons de "prestigi" no declaren aquesta mancança intel·lectual al davant del funcionari censal.

Si analitzem els Quadres —des del Quadre 9 al 12—, observarem que hi ha províncies que destaquen pel seu alt grau d'alfabetització respecte a altres, encara que el nombre tan escàs de censats d'alguns llocs no ens permet de realitzar una anàlisi fefaent. Un exemple ben significatiu és el de la migració basca, on una bona part dels seus components (veure, per exemple, a l'Annex I, les cèdules: 2046, 2051, 2054, 2076, 2080, etc.) tenen un acceptable grau de competència en lectura i escriptura, on amb un total de 52 censats ($47+3+2=52$, dels 365; veure Quadre 12), els SI-SI són el 76,92% i les altres dues opcions el 23,08%. En contraposició, els censats procedents del País Valencià tenen un baix nivell d'instrucció bàsica (veure p. e. cèdules 2067 ó 2069, on no hi ha cap habitant de la casa que sàpiga llegir i escriure). Hem de tenir en compte que el País Valencià representa en aquest apartat el 60% dels majors de 8 anys ($149+57+12=218$, dels 365; veure el mateix quadre esmentat) i on els resultats dels SI-SI dels immigrants de les 3 províncies representen només el 54,13% (118 persones), mentre que les dues altres opcions abastarien ni més ni menys que el 45,87% (100 persones), uns percentatges d'analfabetisme de més de 10 punts per damunt de la mitjana espanyola de l'època, encara que si aquestes xifres les comparem a les que aporta Alcázar Garrido¹⁸ referides al cens de 1910 i constatades en alguns llocs del País Valencià, estarien per sota, ja que els índexs oscil·len, en les comarques centrals, entre el 81 per cent del partit judicial d'Aiora i el 50 per cent de la ciutat de València. I és que cal tenir en compte que la taxa espanyola d'analfabetisme durant el 1908 és del 35,44% (hòmens: 33,9% i dones 37,05%).

A més d'aquests percentatges referents al nostre poblat, assenyalem allò indicat abans: que les declaracions censals referides a la preparació acadèmica estarien per damunt qualitativament de la realitat amb la fi d'amagar l'analfabetisme vigent, fet que ja hem constatat. Aquesta qüestió reforçaria l'afirmació que els immigrants que arribaren al Port en aquesta primera època tindrien una preparació d'instrucció que estaria per sota de la mitjana espanyola. A tot açò podríem afegir-hi que les declaracions d'alguns caps de família referides a la instrucció dels fills (menors de 9 anys) estarien infravalorades a conseqüència de les mancances acadèmiques dels progenitors, encara que també pot haver tingut influència el cas contrari: el sentiment de consideració d'uns pares analfabets que tenen fills instruits. I és que en aquesta època encara es conservaven els arrels d'un vell vici hispànic: les modes i les normes socials anquilosades.

Per altra banda, seria interessant escorcollar des del punt de vista sociològic el bagatge educacional dels immigrants, i arran d'aquesta qüestió observariem que una bona part dels procedents del País Basc és gent especialista en diverses branques de la indústria (empleat de ferrocarril, cap de taller, maquinista, etc.), mentre que els immigrants des de diverses zones de l'Estat Espanyol, —especialment del

¹⁸ ALCÁZAR GARRIDO, Joan. Los años de la I Guerra Mundial. Crisis política y tensiones sociales. Dins d'*Historia del Pueblo Valenciano*. Director Manuel Cerdà. T. III, pp. 785-787. Ed. Levante, València, 1988.

[illegible]

Saragossa				1				1	1			1				1	5
Sòria	1																1
Tarragona	1			1													2
Terol	8		3	3		6	1		1	1		2				1	26
València	33		10	22	3	14	24		21	8		7	2		1	1	149
Valladolid	1					1						1					3
S/D (dona)																	1
SUBTOTALS	80	3	21	53	8	43	50	3	39	27	1	24	3	--	1	1	7
TOTAL																	365

Variables que apareixen al cens del 1910:

A: SI llegeix, SI escriu.

B: SI llegeix, NO escriu.

C: NO llegeix, NO escriu.

N.T.: Nombre Total dels majors de 8 anys.

Font: Elaboració pròpia.

La procedència dels immigrants

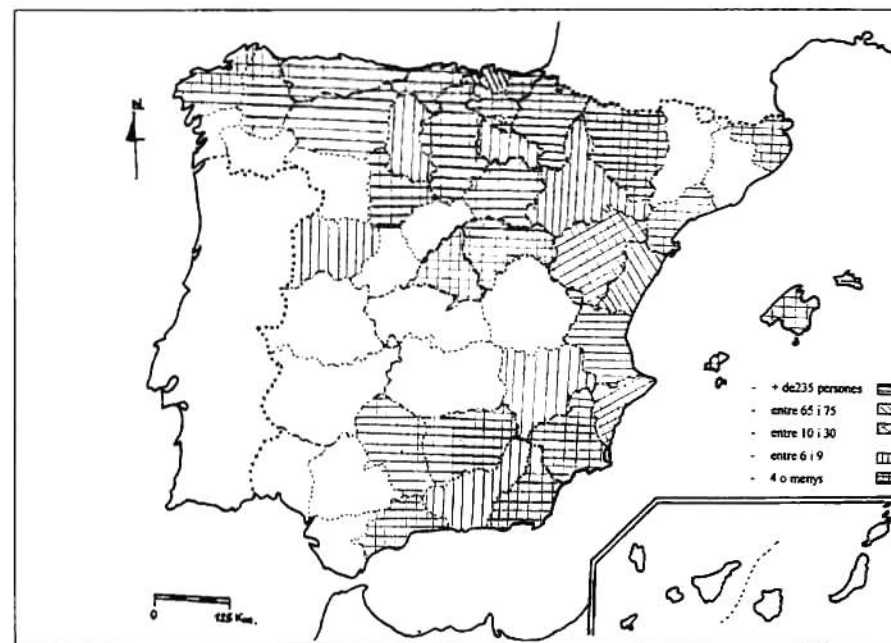
En la nova configuració toponímica que va formant-se vora mar, a la Partida de la Vila, arriben gents procedents de gairebé tots els racons peninsulars, estant representades al primer cens de segle XX la majoria de les províncies espanyoles. Només resten al marge d'aquesta primera onada 14 de les 50 províncies històriques i tan sols 2 de les regions no hi són representades: Illes Canàries i Extremadura¹⁹.

Podem dir que tots els habitants que conformen el cens de 1910 són immigrants, inclús els procedents de Sagunt-ciutat, que es traslladen uns milers de metres més avall, a la Subpartida del Fornàs, i que són el col·lectiu més nombrós d'entre tots els nouvinguts, ja que representen el 33,3% dels immigrants de la província de València i el 15,6% del total del cens (veure Quadres 14 i 17). Per altra banda, també hem considerat immigrants a aquells xiquets que formen part del contingent censat i que han nascut ja al nou nucli, concretament arran l'any 1907 en la Playa de Sagunto habitaciones de Ojos Negros (primera inscripció on apareix un nadó portsaguntí inscrit al R.C. de Sagunt, en aquest cas, correspon a Felicitísima Vivanco Vigo, filla de Zoilo Vivanco Ortiz, de Bilbao, i de Teresa Vigo Otalora, de Burgos, cèdula 2080 de l'Annex I, i on la xiqueta apareix amb el nom d'Elisa)²⁰. A aquesta primera inscripció, esdevindran fins al desembre de l'any del cens 19

¹⁹ No estan representats per cap persona les províncies següents: Barcelona i Lleida; Toledo i C. Real; Segòvia, Àvila i Zamora; Càceres i Badajoz; Sta. Cruz de Tenerife i Las Palmas de Gran Canària; Huelva, Sevilla i Cadis.

²⁰ MARTÍNEZ MARTÍNEZ, Josep-Dionís i ORTIZ LÓPEZ, Antonio, pp. 65-67. *Op.Cit.*

Quadre 13. MAPA D'ESPANYA INDICATIU DE L'APORTACIÓ PROVINCIAL DELS IMMIGRANTS AL POBLAT DEL PORT

Font: Elaboració pròpia.

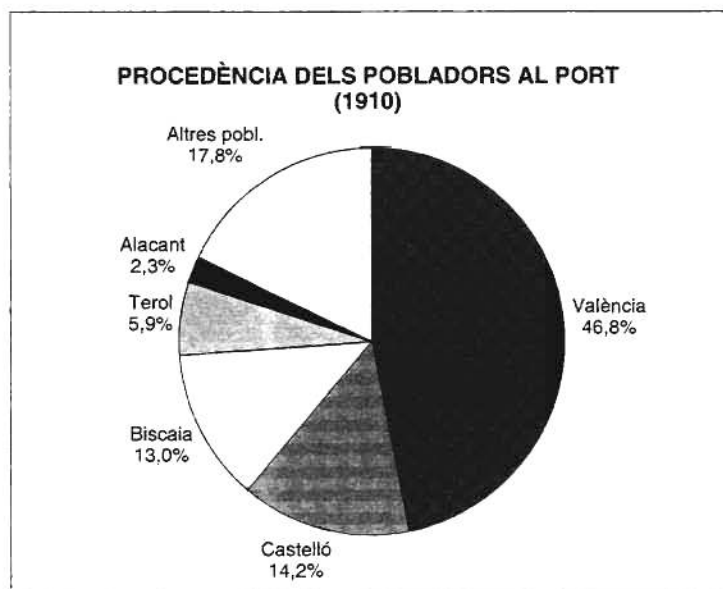
naixements més localitzats al Port, encara que l'aspecte toponímic referit al lloc de naixença oscil·larà amb múltiples variants²¹.

Així mateix, els que arriben procedents País Valencià signifiquen el 63,3%, la qual cosa ens indica un fort substrat de gent valencianoparlant (si n'exceptuem aquelles comarques castellanoparlants, com és el cas del significatiu contingent de l'Alt Palància). Per altra banda, ens han arribat notícies per via familiar referides a la "normal" comunicació en la llengua autòctona entre els nouvinguts i on, a més a més, els immigrants foranis s'adapten ben aviat al grup majoritari valencianoparlant. Una mostra ben evident d'aquest substrat que encara perviu són les nombroses interferències valencianes sobre l'actual llengua de prestigi o llengua A, el castellà, aspecte que ja hem estudiat en diverses publicacions²². Si més no, una llengua preindoeuropea, l'euskera, també actua com a llengua de prestigi entre els grups minoritaris: són els caps d'alguns departaments procedents de zones fortament euskeritzades del País Basc.

²¹ *Ibidem.*

²² Per a consultar sobre qualsevol aspecte sociolingüístic, consultar *Revista Braçal* editada des del 1989 on podem trobar diversos articles sobre el tema.

Quadre 14.
GRÀFICA DELS IMMIGRANTS AL PORT SEGONS EL CENS DE 1910

Font: Elaboració pròpia.

A més de les aportacions de Sagunt, una altra àrea que proporciona bastants immigrants és la de València capital i les seues rodalies, com El Cabanyal, Poble Nou del Mar²³, Alboraià i Grau de València, llocs que aporten el 30,2% provincial i el 14,2 del total d'immigrants. Dels pobles de la comarca del Camp de Morvedre, només Canet en té una aportació significativa, el 7,0% provincial i el 3,3% del total. De la resta de nuclis, tan sols n'està representat Algímia (d'Alfara?), la qual cosa ens pot indicar que des d'algunes localitats de les subcomarques de Les Valls i de La Baronia, i inclús des d'Almenara, es traslladarien periòdicament fins al port en un viatge "oroneta", és a dir, d'anada i tornada, quan les necessitats econòmiques així ho aconsellaven.

De la resta de pobles de la província de València, tan sols en són significatives les contribucions de la ciutat de Gandia (4,6 provincial i 2,1 total) o Font de la Figuera (3,3 provincial i 1,5 total). Els altres pobles que s'indiquen al Quadre 15 aporten 7 habitants o menys al nou nucli.

En definitiva, la nostra província serà la que més immigrants censats proporciona al nou nucli portuari, amb un 46,8% del total.

²³ És l'anterior nom del Cabanyal, el qual va ser municipi independent de València fins el 7 de juny de 1897. S'hi veu que l'antiga accepció encara perdurava.

Quadre 15. QUADRE DELS IMMIGRANTS DE LA PROVÍNCIA DE VALÈNCIA: POBLES D'ORIGEN

IMMIGRANTS PROCEDENTS DE LA PROVÍNCIA DE VALÈNCIA: POBLES D'ORIGEN																																							
0-5		6-10		11-15		16-20		21-25		26-30		31-35		36-40		41-45		46-50		51-55		56-60		61-65		66-70		71-75		+75	subtotals		%	% s/					
H	D	H	D	H	D	H	D	H	D	H	D	H	D	H	D	H	D	H	D	H	D	H	D	H	D	H	D	H	D	H	D	H+D	prov.	tot nac					
SAGUNT	23	25	4	6	2	1	2	1	2	2	3	3	2	1	1	1															1	38	42	80	33,3	15,6			
VALÈNCIA	1	2	5	2	1		2	1	2	4	5	5	2	2	2	1																22	18	40	16,6	7,8			
CABANYAL	1		1	2	3		1		1					3	2	1			1	1												13	7	20	8,3	3,9			
CANET D B	3	1	2	2	2				1			1		2	1			1	1													11	6	17	7,0	3,3			
GANDIA			1	2	2	2								2	2																	4	7	11	4,6	2,1			
P.N. MAR	1		1		2			1						1					1			1	1									7	2	9	3,7	1,7			
F. D. L FIGUERA			1			2	2					1					1	1															5	3	8	3,3	1,5		
ALGIMIA	1	2		1	1								1	1																		2	5	7	2,9	1,4			
ENGUERA			2	2		1								1	1																	3	4	7	2,9	1,4			
XATIVA	1	1							1	1			1	1		1																	3	3	6	2,5	1,2		
FONTANARS				1	3										1																		4	1	5	2,0	1,0		
SUECA	1	1								1		1																					2	2	4	1,7	0,8		
XULELLA										1	1	1														1							1	3	4	1,7	0,8		
ALPONT					1				1	1																							3	3	1,3	0,6			
ALBORAIÀ	1		1																														2	2	0,8	0,4			
GRAU VALÈNCIA									1						1																		1	1	2	0,8	0,4		
MONTCADA						1	1																										2	2	0,8	0,4			
NOVETLÉ								1	1																								1	1	2	0,8	0,4		
POBLA FARNALS										1	1																						1	1	2	0,8	0,4		
ADEMUS						1																											1	1	0,4	0,2			
ALCASSER								1																									1	1	0,4	0,2			
BURJASSOT								1																									1	1	0,4	0,2			
GODELLA								1																									1	1	0,4	0,2			
MOIXENT												1																					1	1	0,4	0,2			
ONTINYENT							1																										1	1	0,4	0,2			
UTIEL															1																		1	1	0,4	0,2			
VALLADA																																	1	1	0,4	0,2			
VENTA DEL MORO			1																														1	1	0,4	0,2			
TOTALS																																	132	108	240	100	46,8		

Font: Elaboració pròpia.

Per altra banda, Castelló és la segona província que més contribueix a la formació del Port amb un 14,2% del total censat, i serà la comarca castellano-parlant de l'Alt Palància qui encapçalarà el nombre de persones incorporades, provinents dels pobles de Sogorb, Caudiel, Navaixes, Benafer, Geldo, Xèrica, Altura, Begís, Toràs i Viver, amb un 53,4% del total provincial i un 7,7% del total nacional. De la resta de pobles, Moncofa serà la que més contribuirà amb 9 persones (9,6 i 1,4% respectivament), ja que la resta de localitats aporten xifres insignificants. Una particular evidència que la província de Castelló proporciona és la joventut dels immigrants, ja que els seus components no ultrapassen els 50 anys.

Quadre 16. QUADRE DELS IMMIGRANTS DE LA PROVÍNCIA DE CASTELLÓ: POBLES D'ORIGEN

IMMIGRANTS PROCEDENTS DE LA PROVÍNCIA DE CASTELLÓ: POBLES D'ORIGEN																					
	0-5	6-10	11-15	16-20	21-25	26-30	31-35	36-40	41-45	46-50	51-55	56-60	61-65	66-70	71-75	+75	subtotal	%	% n		
	H	D	H	D	H	D	H	D	H	D	H	D	H	D	H	D	H	D			
BOSGORB	2	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	6	10	16	21,9	3,1
MONCOFA	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	4	5	9	12,3	1,7
LUCENA	1	1	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	3	4	7	9,5	1,4
A. DE XERT	1	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	4	2	6	8,2	1,2
CAUDEL	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	5	5	10	13,6	1,9
BORRIANA	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	2	4	5,5	0,8
NAVARRÉS	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	3	4	5,5	0,8
BENAFER	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	3	4,1	0,6
GELDO	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	1	3	4,1	0,6
IBERICA	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	1	3	4,1	0,6
A. DE VED	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	2	4	5,5	0,8
ALTURA	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	2,7	0,4
MULES	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	2,7	0,4
ALCORA	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1,4	0,2
BEGS	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1,4	0,2
CASTELLÓ	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1,4	0,2
MORELLA	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1,4	0,2
TORIS	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1,4	0,2
VALL D'UIJO	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1,4	0,2
VIVER	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1,4	0,2
TOTALS																	31	42	73	100	14,3

Font: Elaboració pròpia.

El tercer lloc estadístic pel nombre d'immigrants correspon a la província de Biscaia, amb un 13,0% dels immigrants. Ja hem assenyalat la mitificació que s'havia fet en diverses publicacions sobre l'aportació basca al nou nucli, que no correspon de cap manera a la realitat. Sí que és veritat que després d'aquests primers bascos en vingueren més, encara que aquesta contribució humana no ha ultrapassat mai les xifres d'aquest primer cens de segle, i que filant molt prim, podem dir que no han representat molt més del 10% del total immigrant. Creiem que la importància d'aquesta migració cap a les terres valencianes és més de tipus selectiu i de reputació i reconeixement social i laboral que no pas de nombre.

Els pobles que més contribueixen al cens són la capital Bilbao, amb més del 50% provincial, que correspon al 6,6% del total immigrant. A continuació hi ha una declaració censal sense especificar el nom del lloc exacte de naixença i que ha estat

declarat com "Biscaia", és a dir, amb el nom de la província, creiem que per desinformació geogràfica del funcionari de torn o del mateix declarant. Aquesta inexactitud representa el 16,4% provincial i el 2,1% nacional. La resta de pobles d'aquesta província que s'indiquen al cens no tenen una gran importància quantitativa. Només volem afegir-hi que hi ha dos pobles que no hem pogut identificar-los en l'actualitat: *Garrucha (Getxo?) i *Mahanda, motiu que segurament correspon a la inexacta transcripció del funcionari de l'ajuntament en la realització de l'esmentat cens.

Quadre 17. QUADRE DELS IMMIGRANTS DE LA PROVÍNCIA DE BISCAIA: POBLES D'ORIGEN

IMMIGRANTS PROCEDENTS DE LA PROVÍNCIA DE BISCAIA: POBLES D'ORIGEN																				
	0-5	6-10	11-15	16-20	21-25	26-30	31-35	36-40	41-45	46-50	51-55	56-60	61-65	66-70	71-75	+75	subtotal		%	
	H/D	H/D	H/D	H/D	H/D	H/D	H/D	H/D	H/D	H/D	H/D	H/D	H/D	H/D	H/D	H/D	H/D	H/D	% prov.	% nac.
BILBAO	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2	1/1	1/2	5/3		1/1					1/1		17/17	34	50,7	6,6
BISCAIA	2/2		1/1	1/1	2/2		2/2	2/2									5/5	11	16,4	2,1
GARROCHA	2/2		2/2		1/1				1/1								3/3	8	11,9	1,6
BARACALDO	1/1		1/1	1/1	1/1												3/3	5	7,5	1,0
VALMASEDA	1/1			2/2	1/1												2/2	4	6,0	0,8
ALGORTA	1/1					1/1	1/1										2/2	3	4,3	0,6
ARRIGORRIAGA						1/1											1/1	1	1,5	0,2
MAHANA							1/1										1/1	1	1,5	0,2
TOTALS																		67	100,0	13,1

Font: Elaboració pròpia.

En definitiva, aquestes tres províncies aporten el 74%, gairebé les 3/4 parts del total d'immigrants. Tan sols el País Valencià contribueix amb un 63,3%, malgrat les insignificants 12 persones que arriben des d'Alacant (2,3% del total). Amb aquestes dades, podem dir que la composició del cens de 1910 és bàsicament autòctona i majoritàriament valencianoparlant, que arriba des dels seus pobles d'origen en un moment adient per als seus interessos familiars que estaven necessitats d'una certa seguretat econòmica, encara que aquesta fos transitòria —possiblement— en alguns dels casos.

La resta de províncies de l'Estat Espanyol aporta al cens un 26% del total, sobreixint la província de Terol que contribueix amb 30 censats, la qual cosa suposa el 5,8% del total. Aquesta província, a banda de ser veïna i estar involucrada en la construcció del ferrocarril, aprofita la mà d'obra de la peonalla que construeix el ferrocarril miner, la qual es trasllada posteriorment al Port de Sagunt pocs anys abans de realitzar-se l'esmentat cens. Aquesta curta migració farà que el nou poblat amplie a poc a poc els seus límits, formant-se un raval amb petits

carrers al sud del nucli, a un dels quals li col·loquen uns quants anys després, un nom relacionat amb la seua regió d'origen, el carrer d'Aragó, vertader enclau dels procedents d'aquest territori.

Finalment, només 6 províncies ultrapassen l'1% (Albacete, Granada, Palència, Salamanca, Logronyo, i Saragossa) i la resta tenen una proporció residual, per sota d'aquest percentatge (menys de 4 censats). En tot cas, podem esmentar que una xiqueta inscrita al cens va nàixer a l'Argentina, la qual cosa ens demostra el llarg camí recorregut per algunes famílies abans d'arribar-hi.

Pel que fa a aquesta darrera qüestió, podem observar el camí migratori que segueixen algunes de les famílies abans de l'assentament definitiu, o provisional, al nou poblat en advertir el lloc de naixença dels fills dels obrers. Exemples ben significatius d'aquest *home pelegrí*, els trobem en diverses famílies, i així constatem que la família *Molins-Berdú* (cèdula 2036), procedents d'Alacant, tenen fills nascuts a Mallorca i Sagunt. En un exemple semblant s'hi troba la família *Evaristo-Morata*, de Granada i Màlaga respectivament (cèdula 2040), amb fills nascuts a Almuñécar (Granada), Alboraya (València) i Albuñol (Granada), etc.

Si observarem els censos posteriors, constataríem que un estimable col·lectiu de les famílies inscrites al cens s'assenten definitivament al Port de Sagunt, on a hores d'ara encara hi viuen els seus descendents, per la qual cosa creiem que no es tracta de la migració "oroneta" tradicional periòdica d'anada i tornada, més bé la podríem qualificar de "migració definitiva" per les condicions sociolaborals que proporcionaran una certa bonança al nucli familiar.

Només voldríem fer un petit esment a alguna "lleugera" afirmació referida a la procedència dels immigrants del Port de Sagunt, quan se'ns apunta en alguna publicació per part d'alguns afamats sociòlegs²⁴ que:

Se trata, en resumen, de una iniciativa vasca, dirigida por vascos y poblada por inmigrantes, en la que los valencianos sólo pusieron el territorio y una mínima parte de la mano de obra, formándose un espacio urbano convertido en inhabitable, donde la incomunicación llega a extremos tales que, aún hoy día, ni los porteños conocen a los saguntinos, ni éstos a los porteños, aunque esta afirmación pueda parecer exagerada.

Creiem que després d'observar el quadre estadístic general dels immigrants no hi ha cap dubte pel que fa a la procedència majoritària valenciana, almenys en aquest primer cens de segle. La resta d'afirmacions (inhabitabilitat, incomunicació), són de bon tros subjectives i gens coincidents amb la vertadera realitat social, encara que és ben cert que Sagunt-ciutat es va desenvolupar sota l'agromercantilisme, allunyat de la força industrial del Port de Sagunt.

Respecte a la procedència de la composició dels matrimonis, el cens segueix una pauta semblant percentual a la de les províncies esmentades.

²⁴ MOLLÀ BENEYTO, Damià i altres: II. Estructura laboral. Trabajo y relaciones laborales, dins I.V.I.S. Estructura Social de la Comarca "El Camp de Morvedre" T.I. Demografia, Estructura laboral, Estructura de clases, Economía, Proceso de urbanización. Publicacions de la Caixa d'Estalvis i Socors de Sagunt, Sagunt, 1982.

Quadre 18. COMPOSICIONS MAJORITÀRIES DELS MATRIMONIS. NOMBRE DE FREQUÈNCIES

Composició Matrimonial:	Procedències N. Freq.
- València-València	24
- Castelló-Castelló	9
- Terol-Terol	7
- Biscaia-Biscaia	7
- València-Castelló	6
- Altres composicions	21

Font: Elaboració pròpia.

Els germans Martínez-Espí (Vicent, Pep, Joaquim, cèdules 2.098, 2.093 i 2.097 i la seua germana Pepeta, a la dreta) amb les seues esposes, durant els anys 50 del passat segle en una celebració familiar.

Fotografia propietat de l'autor.

El matrimoni format per Roberto Peña Carbonell i Amparo Garcerà Javaloyas (cèdula 2.130), en una fotografia de saló realitzada l'any 1934.

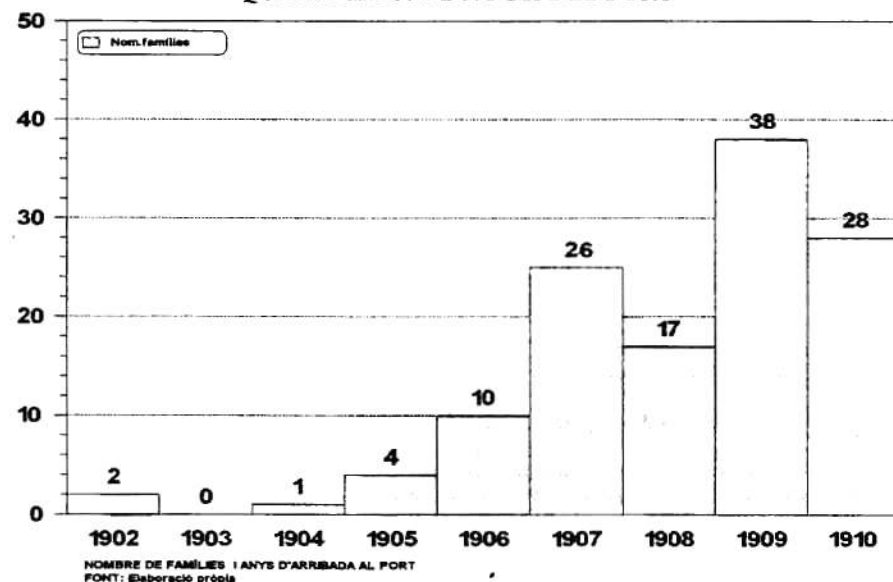
Fotografia propietat de Roberto Moreno Peña.

L'ordre d'arribada

Moltes han estat també les històries sobre l'arribada de les primeres famílies al nou nucli. Per una banda, la *vox populi* ha assenyalat sagues emblemàtiques com a les primeres que "possiblement" s'instal·laren a prop del complex fabril dels *Sota y Aznar*. Per altra banda, també han estat diversos mitjans de comunicació escrits els que s'han encarregat de difondre notícies i anècdotes sobre el tema sense cap base històrica i documental que mantingués les diverses afirmacions. Creiem que açò no contribueix a refer la història escrita del Port de Sagunt i, per aquesta raó, hem escorcollat en les fonts que tenim al nostre abast. De les esmentades fonts escrites, una eina fonamental ha estat el *Registre Civil de Sagunt*, des d'on vam traure a llum els primers naixements esdevinguts al Port de Sagunt durant el període 1907-1913²⁵. L'altra eina és el cens de 1910, Secció *Afuera*, des d'on els censats declaren els anys que hi porten vivint, encara que aquesta manifestació pot semblar en alguns dels casos força subjectiva.

Així doncs, tot i tenint en compte les respostes dels censats residents al Port sobre els anys que hi porten vivint, hem realitzat un quadre cronològic on recollim el nombre de famílies que arriben cada any, així com les seues declaracions sobre el temps que hi resideixen:

Quadre 19. GRÀFIC INDICATIU DELS ANYS I DEL NOMBRE DE FAMÍLIES QUE ARRIBEN AL NUCLI DEL PORT

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del cens de 1910.

Quadre 20. RELACIÓ CRONOLÒGICA DE LES FAMÍLIES SEGONS L'ANY D'ARRIBADA AL PORT²⁶ (Declaració censal personal)

Nº CÈDULA	FAMÍLIES	PROVÍNCIA PROCEDÈNCIA	ANY ARRIBADA
2.081	Calderaro-Cebrian	Terol-Terol	1902
2.089	Caballero-Giménez	València-Castelló	1902
2.102	Bodí-Cerdan	València-València	1904
2.032	Biosca-Borràs	València-Castelló	1905
2.033	Garcia-Mir	València-València	1905
2.108	López-Giménez	Lugo-València	1905
2.131	Aucejo-Zamorano	Castelló-València	1905
2.031	Pastor-Sierra	Terol-Saragossa	1906
2.036	Molins-Berdú	Alacant-Alacant	1906
2.042	Mauri	Alacant	1906
2.049	Gil-Cabieres	Sòria-Astúries	1906
2.051	González-Navera	Astúries-Biscaia	1906
2.074	Cecilia	Saragossa	1906
2.078	Conde-Aja	Santander-Santander	1906
2.096	Blasco-Gutiérrez	Guadalajara-Biscaia	1906
2.106	Badias-Aliaga	Castelló-Castelló	1906
2.109	Monfort-Aparicio	Castelló-Castelló	1906
2.037	Espadero-Molins	Alacant-Alacant	1907
2.043	Malo-Cerian	Navarra-Burgos	1907
2.044	Julià-Micó	València-València	1907
2.045	Fernández-Morte	Castelló-Terol	1907
2.046	Albana-Gilneo	Osca-Biscaia	1907
2.047	Sierra-Pau	València-València	1907
2.050	Artacoitia-Salvador	Biscaia-València	1907
2.057	González-Jarquel	Terol-València	1907
2.058	Albente-Ozcuna	Biscaia-Biscaia	1907
2.059	Collado	Terol	1907
2.060	Martínez-Blanco	Valladolid-Valladolid	1907
2.063	Moya-Asunción	Castelló-Castelló	1907
2.065	García-Jabuel	València-València	1907
2.066	Albiol-Miralles	València-València	1907
2.068	Martel-Segundina	Castelló-Castelló	1907
2.069	Sales-Llorens	Castelló-València	1907
2.070	Marín-Fuster	Castelló-Castelló	1907
2.077	Corpas-Minsel	Castelló-Castelló	1907
2.086	Martínez-Corral	Almeria-Almeria	1907
2.092	Núñez-Oria	Burgos-Burgos	1907
2.107	Esteban	València	1907
2.110	Consuegra-Criado	Còrdova-València	1907
2.132	Senent	València	1907
2.133	Roda	València	1907

²⁵ MARTÍNEZ-ORTIZ. *Op. cit.*

²⁶ Hi afegim també aquelles persones que resideixen sense companyia.

2.135	Villar-Esteban	València-Castelló	1907
2.137	Alcaraz	València	1907
2.056	Albertos-Ortuño	Albacete-Albacete	1908
2.064	Pérez-Izquierdo	Castelló-Castelló	1908
2.073	González-Iglesia	Palència-Palència	1908
2.075	Ferrer-Buigues	València-València	1908
2.080	Vivanco-Vigo	Biscaia-Burgos	1908
2.083	Borrajo-Vallés	Terol-Terol	1908
2.094	Ormaechea-Amézaga	Biscaia-Biscaia	1908
2.097	Martínez-Redondo	València-Castelló	1908
2.098	Martínez-Barberà	València-València	1908
2.099	Ballester-Vensi	València-València	1908
2.101	Redondo-Ajado	Castelló-Castelló	1908
2.103	Aberaturri	Biscaia	1908
2.104	Marqués-García	Terol-Terol	1908
2.121	Ramírez-Lluch	Castelló-València	1908
2.125	Ugarte-Ituarte	Biscaia-Biscaia	1908
2.127	Pérez-Bolter	València-Tarragona	1908
2.140	Manzano	Múrcia	1908
2.035	Idiarabal-Idiarazabal	Guipúscoa-Guipúscoa	1909
2.038	Martí-Antoni	València-València	1909
2.039	Cortés-Serrano	Alacant-Castelló	1909
2.040	Evaristo	Granada	1909
2.041	Gallardo	Castelló	1909
2.048	Robert-Farnes	València-Castelló	1909
2.052	Cobo-Moreno	Granada-Granada	1909
2.053	Martínez-Carricas	Terol-Navarra	1909
2.054	Martínez-Climen	Biscaia-Biscaia	1909
2.055	Villanueva-Mondolla	Terol-Terol	1909
2.061	Criado-Badia	València-València	1909
2.062	Gómez	Albacete	1909
2.067	Canós-Nebot	Castelló-Castelló	1909
2.071	Granel-Morte	Terol-Terol	1909
2.072	Martínez-Blasco	Terol-Terol	1909
2.076	Santo-Trecat	Biscaia-Biscaia	1909
2.079	Buigues-Gil	València-València	1909
2.082	Zabaleta-Rodríguez	Palència-Palència	1909
2.084	Urramet-Aurria	Alaba-Biscaia	1909
2.087	Ferrer-Antoni	València-València	1909
2.090	Bodega-Pico	Logronyo-Logronyo	1909
2.091	Sancho-Marqués	València-València	1909
2.093	Martínez-Llibrer	València-València	1909
2.111	Leal-Ferrer	València-València	1909
2.112	Landarri-Adelantado	Biscaia-Castelló	1909
2.113	Serra-Ros	València-València	1909
2.114	Calderaro-Criado	Terol-València	1909
2.115	Martínez-Blas	Terol-Terol	1909
2.116	Moscardó-Pons	València-València	1909
2.120	Blat-Ballester	València-València	1909
2.122	Castañer-Chofré	València-València	1909

2.123	Barberà-Boixmulart	Tarragona-Biscaia	1909
2.124	López-García	La Corunya-La Corunya	1909
2.126	Ugarte-Aguirregaviria	Biscaia-Biscaia	1909
2.128	Pastor-Pons	València-València	1909
2.129	Gómez-Matías	València-València	1909
2.138	Brines-Antoni	València-València	1909
2.140	Cerezuela	València	1909
2.088	Mor	Castelló	1910
2.104	Donato	València	1910
2.104	Martí	València	1910
2.104	Forcada	Castelló	1910
2.104	Granell	València	1910
2.104	Eulalio	Alacant	1910
2.104	Roca	València	1910
2.104	Tarazona	València	1910
2.104	Martínez	València	1910
2.104	Ruiz	Alacant	1910
2.104	Ribes	Castelló	1910
2.105	Serrano-Gil	Salamanca-Salamanca	1910
2.117	Larrabeiti-Gotia	Biscaia-Biscaia	1910
2.119	Bensí-Noguera	València-València	1910
2.134	Cartano	València	1910
2.134	Cartano	València	1910
2.134	Martín	Castelló	1910
2.134	Alemán	València	1910
2.134	Estellés	Jaén	1910
2.139	Leceta-Ortiz de Zárate	Logronyo-Alaba	1910
2.140	Vives	València	1910
2.140	Medina	València	1910
2.140	Bolos	Madrid	1910
2.140	Puerto	València	1910
2.140	Talamantes	València	1910
2.140	Sanz	València	1910
2.140	Cebrian	Albacete	1910
2.140	Martínez	Múrcia	1910

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del cens de 1910.

En aquesta relació de famílies que arriben al Port, podem observar per una banda, que al llarg de l'any 1903 no hi recala estranyament cap família, i per l'altra, que en la resta del període exposat són sorprenentment irregulars les incorporacions de noves famílies, amb dues davallades ben evidents durant els anys 1908 i 1910, quan el més normal hagués estat la progressió matemàtica dintre un procés acumulatiu constant. Creiem que la solució a aquestes estranyes estadístiques la podem trobar en el fet que durant els anys que no hi ha teòricament un augment de població en el nou nucli (anys 1903, 1904, 1908 i 1910) és perquè alhora existeix un trasllat bastant important de famílies des de Ciutat Vella cap avall, i són

aquells censats que han nascut a Sagunt, i que lògicament, declaren que porten vivint tota la vida ("siempre" en la casella corresponent de l'Annex I) els que es traslladen al Port. En efecte, seran 12 parelles de casats en les que algú dels seus membres declara haver nascut a Sagunt:

Quadre 21. RELACIÓ DELS CAPS DE FAMÍLIA QUE HAN NASCUT A SAGUNT I SÓN RESIDENTS AL PORT EL 1910

Nº DE CÈDULA	FAMÍLIA/ES
2.034	Sanz (home)
2.046	González (dona)
2.095	Sanz (h)
2.100	Castelló-Duato
2.107	Alandí-Ferrer
2.108	Giménez (d)
2.118	Sánchez-Ariza
2.121	Lluch (d)
2.130	Peña (h)
2.134	Domínguez-Navarro
2.136	Monreal-Sancho
2.140	Català-Estors

Font: Elaboració pròpia.

Pel que fa a aquestes llistes, hem trobat algunes dades interessants d'explicar des de diversos punts de vista. Per una banda, els primers components familiars d'ascendència basca són dos dones casades amb un asturià i amb un castellà (cèdules 2.051 i 2.096) censats el 1906, i el mateix esdevé durant el 1907, quan se censan dos membres casats més, que conformen els binomis Osca-Biscaia (cèdula 2.046) i Biscaia-València (cèdula 2.050), no apareixent el primer matrimoni procedent del País Basc fins aquest mateix any (cèdula 2.058). Aquestes qüestions, que ja han estat tractades amb anterioritat, ens fan suposar que gairebé tots els obrers bascos no s'hi van censar durant els primers anys de la seua estança al poblat del Port per motius que no sabem. Només una suggerent dada: el primer naixement que es produeix al Port, s'inscriu en el Registre Civil de Sagunt a l'octubre del 1907 i és el de Felicísima Vivanco Vigo. Estranyament, els pares provinents del País Basc, declaren que viuen ací des del 1908 (cèdula 2.080). Per una altra banda, també podem observar en l'ordre d'arribada que una bona part dels nousvinguts s'instal·len, si fa no fa, en el mateix barri que els últims a arribar-hi, si atenem al nombre d'ordre de la cèdula corresponent. Aquesta qüestió ens fa suposar una certa disciplina urbanística que naix *motu proprio*, tot i observant unes normes bàsiques de veïnatge entre paisans o una correcta actitud ciutadana.

Professions enregistrades

Una altra notícia que ens aporta el cens de 1910 és la relativa a les professions dels habitants enregistrats. Com a norma general, la declaració de la professió

s'extén a tots els caps de família, i també s'hi manifesten per part dels fadrins a partir dels 15 anys, encara que en alguns dels casos declaren l'ofici amb 11 i 12 anys. Totes les dones declaren només l'ofici de *labores*, amb molt poques excepcions que no n'indiquen res. També n'hi ha 6 casos on s'especifica en l'apartat *parentesco* l'ofici de *servienta*, unit al de *labores* en l'apartat *profesión*, és a dir, que la dona no compta absolutament res, almenys sobre el paper, en tot l'aparat productiu obrer d'aquest primer moment, com si tingués una mena de *still-life* o "vida silenciosa" com a mestressa de casa, aspecte adequat a la mentalitat de l'època, malgrat que tots sabem la realitat i el quefer de la dona en uns moments tan conflictius per a la família com el que van viure aquestes capdavanteres al llarg del període d'adaptació a la nova llar.

Una bona part dels oficis que declaren els homes (*jornalero*) és la peonalla habitual en els casos iniciàtics d'una nova construcció en un lloc deshabitat, i tot just, és també el col·lectiu que més pateix els avatars dels problemes en què s'hi poden trobar els obrers (vagues, períodes d'atur, etc.), així com la professió més declarada dels censats en edat de treballar de l'època, la qual cosa suposa el 83,63% d'entre totes les professions. Suposem que molts d'aquests treballadors combinarien el treball en la C.M.S.M. amb jornades realitzades en el sector primari al voltant de les activitats agràries, la majoria llogats per alguns dels propietaris de les alqueries veïnes de la mateixa Partida de la Vila. Aquest era un treball de mútua conveniència i sense cap tipus d'obligació de lligam laboral i on s'imposaven les necessitats particulars d'oferta i demanda del moment. En aquest mateix sector primari també tenim notícies fidedignes de l'existència d'alguns propietaris de terres que alternaven el treball en l'empresa amb un hort de subsistència, i només en aquest sector n'hi ha un cap de família procedent del Cabanyal que es dedica a la pesca.

Quadre 22. OFICIS QUE DECLAREN ELS IMMIGRANTS

Oficis	Nombre
Ajustador	2
Albañil	8
Barbero	1
Capataz	1
Comercio	3
Empleado Ferrocarril	5
Empleado Ojos Negros	1
Jefe de Taller	2
Jornalero/a	138
Maquinista	1
Médico	1
Panadero	1
Pescador	1
Serviente	1
TOTAL dels que declaren ofici	166

Font: Elaboració pròpia.

De la resta de professions que podem titllar d'especialitzades, n'hem de diferenciar, per una banda, aquells professionals que arribaren contractats directament per la companyia minera des de les mines i empreses dels Sota i Aznar (maquinistes, treballadors del ferrocarril, caps de colla, treballadors amb ofici...), a més d'altres especialistes i professionals d'oficis contractats sobre el terreny *ipso facto*, si les necessitats productives així ho aconsellaven. Per altra banda, els treballadors del sector secundari arriben al nou nucli quan veuen el negoci i els habitants adients per a l'eixida dels seus productes o per a desenvolupar la seua activitat tant en l'empresa, com és el cas dels paletes, o al mateix nucli urbà quan les necessitats dels seus habitants demandaven certs subproductes o treballs (p.e. forners). A més de tots aquests, també s'involucren membres del sector econòmic terciari, el qual inclou les activitats i professions que donen suport als dos sectors abans esmentats (barber, comerciant, metge i servent).

En aquest mateix sector terciari és interessant d'assenyalar-hi la manca de mestres per a una població total de 177 xiquets i xiquetes de 10 o menys anys d'edat, col·lectiu que representa ni més ni menys que el 34,5% de la població total. No tenim cap notícia al respecte, encara que suposem que els mestres es traslladarien des de Sagunt o Canet al Port amb la fi de realitzar les tasques pedagògiques escolars, feina que hipotèticament podria també ser portada a cap per persones mitjanament preparades i/o autodidactes, tal i com va esdevenir unes quantes dècades després.

En definitiva, tot aquest ventall de professions significa un gran canvi per a la ciutat de Sagunt des del punt de vista productiu, la qual encara estava dominada per una vella estructura social molt complexa on només gaudia la *classe ociosa* (els propietaris) front als jornalers agraris assalariats del vell règim. Per això, la primera dècada del segle XX significarà el primer gran canvi social esdevingut al Camp de Morvedre. Des de Sagunt s'observarà una posició de la jerarquia organitzativa força diferent, amb una estructura productiva també diferent amb motiu de l'arribada de la nova indústria i negoci miner.

Conclusions

El Port de Sagunt és un nou nucli de població ubicat des de l'arrencada del segle XX a la partida de La Vila, dins del vell terme de la ciutat de Sagunt. Com tants altres pobles de la Mediterrània, la seua morfologia ens recorda molts nuclis de població segregats en dues parts (interior i costa), encara que aquesta segregació en vindrà determinada per aspectes econòmics i no pas històrics, com fins aleshores havia esdevingut en els altres indrets.

El gran projecte dels capitalistes bascos Sota i Aznar va fer-se realitat en aquestes terres, en uns moments adequats per als seus interessos. La gran gosadia d'aquests naviliers va ser la realització del projecte i posterior construcció d'un trajecte de ferrocarril miner —paral·lel en un bon tram a una altra concessió estatal, el *Ferrocarril Central de Aragón*—, des de les mines d'Ojos Negros/Setiles (Terol/Guadalajara) fins a un punt determinat de la Subpartida del Fornàs, amb la fi de poder exportar el mineral de ferro cap al nord d'Europa i cap als nous

mercats que s'estaven obrint en altres punts de la geografia mundial. El projecte s'hi va fer realitat definitivament el 1907.

En l'apartat que ens ha interessat de presentar, el demogràfic, hem esbocinat el cens del 1910, tot i tenint en compte les possibles variables que aquest ens informa, amb un problema força important com és l'explotació d'un cens estàtic, sense comparacions possibles amb censos anteriors perquè aquests senzillament no existien, almenys en allò referit al poblat del Port i en la secció indicada de "Afueras". En aquest llarg apartat ens han mancat les fonts adients per tal de dur a terme un estudi més eficient, ens referim a l'absència total de dades durant el període 1900-1910 a allò que diuen "Arxiu de Sierra Menera" existent al Port de Sagunt. En aquest apartat ens hem assabentat de la composició de la població del cens, del nombre d'homes i dones, de les seues edats, de les diferents formes de convivència en una mateixa llar segons el nombre de persones que hi viuen, de l'estat civil, del nivell d'instrucció, de la procedència dels censats, de l'ordre d'arribada segons les declaracions, de les professions enregistrades, etc, tot açò acompanyat amb els quadres gràfics i iconogràfics corresponents per tal de fer més fàcil als hipotètics lectors les diferents estadístiques elaborades.

Sagunt, 15 de maig de 2005.

ANNEX I

MINISTERIO DE INSTRUCCIÓN PÚBLICA Y BELLAS ARTES. DIRECCIÓN GENERAL DEL INSTITUTO GEOGRÁFICO Y ESTADÍSTICO. PROVINCIA DE VALENCIA. CENSO DE LA POBLACIÓN DE 31 DE DICIEMBRE DE 1910. PADRÓN GENERAL DE LAS PERSONAS PRESENTES, RESIDENTES, AUSENTES Y TRANSEUNTES QUE SE INSCRIBIERON EN ESTE TÉRMINO MUNICIPAL EN LA NOCHE DEL 31 DE DICIEMBRE DE 1910 AL 1º DE ENERO DE 1911.

SAGUNTO: 1910 Censo de Población. Sección 4 denominada "AFUERAS"

Nº de Cédula	Nº P.	Nombre y apellidos	Años	EC	Parent.	Lee	Esct.	NATURALEZA Ayuntamiento	Provincia	Profesión	Tiempo que lleva
2.031	5	Santiago Pastor Cebrián	23	C		Si	Si	Rubielos de Mora	Teruel	Jornalero	1906
		Asunción Sierra Armer	24	C	Esposa	Si	Si	Calatayud	Zaragoza	Labores	1906
		Adela Pastor Sierra	18	S	Pariente	Si	Si	Ojos Negros	Teruel	Labores	1906
		Miguel Ribera González	38	C	Pariente	Si	Si		Madrid	Jornalero	1906
		Ramona Gimeno Talon	32	C	Esposa	Si	Si	Rillo	Teruel	Labores	1906
2.032	4	Abelino Biosca Gómez	35	C		Si	Si	Fte. la Higuera	Valencia	Capataz	1905
		Vicenta Borrás Faicó	30	C	E	Si	Si	Vall de Uxo	Castellón	Labores	
		Vicenta Biosca Borrás	6	S	H	No	No	Caudiel	Castellón		
		Abelino Biosca Borrás	4	S	H	No	No	SAGUNTO	Valencia		
2.033	6	José García Sinisterra	39	C		Si	Si		Valencia	Jornalero	1905
		Josefa Mir Lerma	40	C	E	Si	Si		Valencia	Labores	
		José	17	S	H	Si	Si		Valencia	Jornalero	
		Guadalupe	7	S	H	No	No	Algimia	Valencia		
		Juliana	5	S	H	No	No	Algimia	Valencia		
		Vicente	3	S	H	No	No	SAGUNTO	Valencia		
2.034	5	Joaquín Sanz Cotanda	36	C		Si	Si	SAGUNTO	Valencia	Empl. Ferr.	
		Amparo Esteban Bellón	33	C	E	Si	Si	Navajas	Castellón	Labores	1908
		Amparo	9	S	H	Si	No	Navajas	Castellón		1908
		Concepción	5	S	H	No	No	Navajas	Castellón		1908
		Rosa	2	S	H	No	No	Caudiel	Castellón		
2.035	2	Pedro Idiarabal Arrecruz	43	C		Si	No	Ofate	Guipúzcoa	Jornalero	1909-1
		Martina Idiazabal Adura	46	C	E	No	No	Azpettia	Guipúzcoa	Labores	
2.036	6	Joaquín Molins Casañs	60	C		No	No	Tárben (?)	Alicante	Jornalero	1906
		Josefa Berdú Mais	53	C	E	No	No	Castell	Alicante	Labores	
		Miguel	24	S	H	No	No	Tarben	Alicante	Jornalero	
		Isabel	19	S	H	No	No		Mallorca	Labores	
		Amalia Molins Berdú	22	V	Pariente	No	No		Alicante	Labores	
		Francisco Espadero Molins	2	S	H	No	No	SAGUNTO	Valencia		
2.037	3	Ramón Espadero Miralles	28	C		Si	Si		Alicante	Jornalero	1907
		Josefa Molins Berdú	27	C	E	Si	Si	Villajoyosa	Alicante	Labores	
		Joaquín	5	S	H	No	No		Valencia		
2.038	2	Manuel Martí Palau	39	C		No	No	Canet	Valencia	Jornalero	1909-1
		Vicenta Antoni Piquer	24	C	E	Si	No	Canet	Valencia	Labores	
2.039	6	Juan Cortes Samuán	39	C		Si	Si	Bañeres	Alicante	Jornalero	1909-1
		Josefa Serrano Rueda	26	C	E	Si	No	Geldo	Castellón	Labores	
		Jesús	9	S	H	No	No	Geldo	Castellón		
		Faustino	4	S	H	No	No	Viver	Castellón		
		Alfredo	2	S	H	No	No	Geldo	Castellón		
		Milagros	2	S	H	No	No	SAGUNTO	Valencia		
2.040	6	Carolina Evaristo Ruiz	26	C		No	No	Albuñol	Granada	Labores	1909-1
		Maria Morata Evaristo	11	S	H	No	No	Rio la Miel	Málaga		
		Manuel	9	S	H	No	No	Almuñécar	Granada		
		José	6	S	H	No	No	Alboraya	Valencia		
		Juan	3	S	H	No	No	Alboraya	Valencia		
		Carmen Gómez Fernández	81	V	Pariente	No	No	Albuñol	Granada	Labores	
2.041	2	Maria Gallardo García	24	C		No	No	Segorbe	Castellón	Labores	1909-1
		Juan Martínez Gallardo	1	S	H	No	No	Almayate	Málaga		
2.042	2	Clara Mauri Bertomeu	59	V		No	No	Bemis	Alicante	Labores	1906
		Domingo Andrés Mauri	22	S	H	Si	Si	Bemis	Alicante	Jornalero	
2.043	2	Balbino Malo Arrastio	34	C		Sí	Si	Tafalla	Navarra	Jornalero	1907
		Magdalena Cerian Cerian	29	C	E	Si	Si	Entranques	Burgos		
2.044	5	Vicenta Juliá Terol	37	V		No	No	Fontaneres	Valencia	Labores	1907

		José Mico Juliá	15	S	H	No	No	Fontaneres	Valencia	Jornal.	
		Bautista	14	S	H	No	No	Fontaneres	Valencia		
		Vicente	12	S	H	No	No	Fontaneres	Valencia		
		Ramón	7	S	H	No	No	Fontaneres	Valencia		
2.045	3	Agustín Fernández Murillo	39	C		Si	No	Alcora	Castellón	Jornalero	1907
		Escolástica Morre Macián	36	C	E	No	No	Manzanera	Teruel	Labores	
		Agustín	2	S	H	No	No	SAGUNTO	Valencia		
2.046	7	Francisco Albando Anaga	39	C		Si	Si		Huesca	Jornalero	1907
		Magdalena Gilneo Otahola	36	C	E	Si	Si	Bilbao	Vizcaya	Labores	
		Ricardo Albando Gilneo	13	S	H	Si	Si	Bilbao	Vizcaya		
		Antonio	16	S	H	Si	No	Bilbao	Vizcaya		
		Carlos Gilneo Yuspa	75	C	Suegro	No	No	Bilbao	Vizcaya	Jornalero	
		Basilio Otahola Limorte	73	C	Suegro	No	No	Bilbao	Vizcaya	Labores	
		Aulita González Antoniano	19	S	Survienta	No	No	SAGUNTO	Valencia	Labores	
2.047	2	Francisco Sierra Cubells	26	C		Si	Si		Valencia	Jornal.	1907-1
		Carmen Pau Burguete	22	C	E	Si	Si		Valencia	Labores	
2.048	2	José Robert	26	C		No	No	Mogente	Valencia	Jornalero	1909-1
		Pilar Farnes Ramos	26	C	E	No	No	Bejus	Castellón	Labores	
2.049	4	Juan Gil García	30	C		Si	Si	Carabante	Soria	Jornalero	1906
		Agueda Cabieres Ibrain	25	C	E	No	No	Ortón	Asturias	Labores	
		Maria	8	S	H	No	No	Ortón	Asturias		
		Juana	3	S	H	No	No	SAGUNTO	Valencia		
2.050	4	Norberto Artacocha Hermans	31	C		Si	Si	Mahanda	Vizcaya	Jornalero	1907
		Carmen Salvador Rios	28	C	E	Si	Si		Valencia	Labores	
		Carmen	2	S	H	No	No	SAGUNTO	Valencia		
		Norberto	2 m.	S	H	No	No	SAGUNTO	Valencia		
2.051	5	Joaquín González	40	C		Si	Si	Oviedo	Asturias	Jornalero	1906
		Elvira Navera Rodar	36	C	E	Si	Si	Bilbao	Vizcaya	Labores	
		Ramón	4	S	H	No	No	Bilbao	Vizcaya		
		Maria	2	S	H	No	No	SAGUNTO	Valencia		
		Luciano	3 m.	S	H	No	No	SAGUNTO	Valencia		
2.052	5	Manuel Cobo Leivo	29	C		Si	Si	Badi (?)	Granada	Jornalero	1909-1
		Yeresa Moreno Gómez	29	C	E	Si	Si		Granada	Labores	
		Antonio	7	S	H	No	No	Badi	Granada		
		Dolores	4	S	H	No	No	Badi	Granada		
		Emilio	2	S	H	No	No	Badi	Granada		
2.053	9	Carlos Martínez Zurriaga	38	C		Si	Si	Puebla Valverde	Teruel	Jornalero	1909-1
		Angela Carricas Orsellano	36	C	E	Si	Si	Balmes	Navarra	Labores	
		Anastasio	15	S	H	Si	Si	Lucena	Castellón	Jornalero	
		Luis	14	S	H	No	No	Lucena	Castellón		
		Teodora	12	S	H	No	No	Lucena	Castellón		
		Catalina	10	S	H	No	No	Lucena	Castellón		
		Euladia	9	S	H	Si	Si	Lucena	Castellón		
		Rosa	3	S	H	No	No	Lucena	Castellón		
		Dionisio	1 m.	S	H	No	No	Lucena	Castellón		
2.054	8	Ramón Martínez García	47	C		Si	Si	Garrocha (?)	Vizcaya	Jornalero	1909-1
		Maria Climen García	40	C	E	Si	No	Garrocha	Vizcaya	Labores	
		Francisca	18	S	H	Si	Si	Garrocha	Vizcaya	Labores	
		Maria	15	S	H	Si	Si	Garrocha	Vizcaya	Labores	
		Francisco	10	S	H	Si	No	Garrocha	Vizcaya		
		Ramón	7	S	H	No	No	Garrocha	Vizcaya		
		Isabel	5	S	H	No	No	Garrocha	Vizcaya		
		Carmen	1	S	H	No	No	Garrocha	Vizcaya		
2.055	2	Manuel Villanueva Vivas	50	C		No	No	Noguerales	Teruel	Jornalero	1909-1
		Maria Mondolla Romero	50	C	E	No	No	Noguerales	Teruel	Labores	
2.056	7	Maria Albertos Chundulla	34	C		No	No	Caudete	Albacete	Labores	1906
		Juan Ortuño Albertos	15	S	H	No	No	Caudete	Albacete	Jornalero	
		Maria	11	S	H	No	No	Caudete	Albacete		
		José	9	S	H	No	No	Caudete	Albacete		
		Modesto	7	S	H	No	No	Caudete	Albacete		
		Carmen	5	S	H	No	No	Caudete	Albacete		
		Angel	3	S	H	No	No	Caudete	Albacete		
2.057	2	Pedro González Esteban	28	C		No	No		Teruel	Jornalero	1907
		Bárbara Jarquel Monleón	28	C	E	No	No	Chulilla	Valencia	Labores	

2.058	4	Manuel Albore San Sebastian	29	C		Si	Si	Algorta	Vizcaya	Jornalero	1907
		Escolástica Ozcua Ochoa	28	C	E	No	No	Algorta	Vizcaya	Labores	
		Rosa	4	S	H	No	No	Algorta	Vizcaya		
		Manuela	2	S	H	No	No	SAGUNTO	Valencia		
2.059	3	Andrés Collado Pérez	54	V		Si	No	Mora Rubielos	Teruel		
		Enrique Alcalá Collado	20	S	H	Si	Si	Mora Rubielos	Teruel	Jornalero	
		Manuel	13	S	H	No	No	Mora Rubielos	Teruel		
2.060	2	Daniel Martínez López	28	C		Si	Si	Cenosa	Valladolid	Jornalero	1907
		Maria Blanco Rodrigo	24	C	E	No	No	Cenosa	Valladolid	Labores	
2.061	4	José Criado Brú	28	C		Si	Si		Valencia	Jornalero	1909-t
		Nieves Badía Blanquet	27	C	E	Si	No	Jativa	Valencia	Labores	
		José	4	S	H	No	No	Jativa	Valencia		
		Nieves	1	S	H	No	No	Jativa	Valencia		
2.062	1	Amada Gómez Murcia	27	C		No	No	Perquera	Albacete	Labores	1909-t
2.063	8	Manuel Moya García	48	C		Si	Si	Segorbe	Castellón	Jornalero	1907
		Juana Asunción López	45	C	E	No	No	Segorbe	Castellón	Labores	
		Vicenta	19	S	H	Si	Si	Segorbe	Castellón		
		Victoriano	17	S	H	Si	Si	Segorbe	Castellón	Jornalero	
		Isabel	10	S	H	No	No	Segorbe	Castellón		
		Maria	8	S	H	No	No	Segorbe	Castellón		
		Vicente	2	S	H	No	No	SAGUNTO	Valencia		
		Carmen	1	S	H	No	No	SAGUNTO	Valencia		
2.064	3	Felipe Pérez Pérez	24	C		No	No	Jérica	Castellón	Jornalero	1908-t
		Rosario Izquierdo Soriano	22	C	E	No	No	Jérica	Castellón	Labores	
		Felipe Pérez Izquierdo	1	S	H	No	No	Jérica	Castellón		
2.065	4	Gregorio García García	26	C		No	No	Chulilla	Valencia	Jornalero	1907
		C. Faico Dolores Isabel Monleón	22	C	E	No	No	Chulilla	Valencia	Labores	
		Jesús	1	S	H	No	No	SAGUNTO	Valencia		
		José Monleón Pérez	64	V	Suegra	No	No	Chulilla	Valencia	Labores	
2.066	7	Melchor Albiol Albiol	39	C		No	No		Valencia	Jornalero	1907
		C. Faico María Miralles Bens	38	C	E	Si	No		Valencia	Labores	
		Maria	18	S	H	No	No		Valencia	Labores	
		Francisco	7	S	H	No	No		Valencia		
		Teresa	6	S	H	No	No		Valencia		
		Encarnación	5	S	H	No	No	SAGUNTO	Valencia		
		Amparo	2	S	H	No	No	SAGUNTO	Valencia		
2.067	4	Manuel Canós Bodi	32	C		No	No	Moncófar	Castellón	Jornalero	1909-t
		C. Faico Consuelo Nebot Igual	26	C	E	No	No	Moncófar	Castellón	Labores	
		Consuelo	4	S	H	No	No	Moncófar	Castellón		
		Manuel	2	S	H	No	No	Moncófar	Castellón		
2.068	2	Bautista Martíel Félix	47	C		No	No	Nules	Castellón	Jornalero	1907
		Muelle María Segundina Exposito	30	C	E	No	No	Vistavella	Castellón	Labores	
2.069	6	José Sales Masía	38	C		No	No	Moncófar	Castellón	Jornalero	1907
		Francisca Llorens Andreu	36	C	E	No	No	Cabañal	Valencia	Labores	
		José	16	S	H	No	No	Moncófar	Castellón	Jornalero	
		Francisca	14	S	H	No	No	Moncófar	Castellón		
		Julia	10	S	H	No	No	Moncófar	Castellón		
		Margarita Andreu Guarda	64	V	Suegra	No	No	Cabañal	Valencia		
2.070	6	Vicente Marín Millán	40	C		Si	Si	Alcalá Gisbert	Castellón	Jornalero	1907
		José Fuster Salvador	32	C	E	No	No	Alcalá Gisbert	Castellón	Labores	
		Vicente	17	S	H	No	No	Alcalá Gisbert	Castellón	Jornalero	
		Rafael	15	S	H	No	No	Alcalá Gisbert	Castellón	Jornalero	
		Antonio	12	S	H	No	No	Alcalá Gisbert	Castellón	Jornalero	
		Inocencia	8	S	H	No	No	Alcalá Gisbert	Castellón		
2.071	3	Félix Granel Belmonte	40	C		No	No	Manzanera	Teruel	Jornalero	1909-t
		Teresa Morte Aranda	25	C	E	No	No	Manzanera	Teruel	Labores	
		Juan	6	S	H	No	No		Valencia		
2.072	3	Patricio Martínez Martínez	30	C		Si	Si	Orihuela Tremedal	Teruel	Jornalero	1909-t
		Paula Blasco Segura	21	C	E	Si	Si	Orihuela Tremedal	Teruel	Labores	
		Rafael	1	S	H	No	No	Orihuela Tremedal	Teruel		
2.073	4	Manuel González Fuentes	35	C		No	No	Barruelo	Palencia	Jornalero	1908-t

		Eugenia de la Iglesia	34	C	E	Si	No	Matamala	Palencia	Labores	
		Eloy	9	S	H	No	No	Matamala	Palencia		
		Udivina	7	S	H	No	No	Matamala	Palencia		
2.074	5	Inés Cecilia Lafuente	42	V		No	No	Monterde	Zaragoza	Labores	1906
		Mariano López Cecilia	22	S	H	Si	No	Monterde	Zaragoza	Jornalero	
		Teodora	16	S	H	No	No	Monterde	Zaragoza	Labores	
		Alejandro	9	S	H	No	No	Monterde	Zaragoza		
		Catalina	7	S	H	No	No	Monterde	Zaragoza		
2.075	6	Ramón Ferrer Palop	40	C		Si	Si	Gandía	Valencia	Jornalero	1908-t
		Asunción Buigues Gil	37	C	E	No	No	Gandía	Valencia	Labores	
		Asunción	14	S	H	No	No	Gandía	Valencia		
		Ramón	10	S	H	No	No	Gandía	Valencia		
		José	6	S	H	No	No	Gandía	Valencia		
		Carmen	2	S	H	No	No	Gandía	Valencia		
2.076	7	Juan Santo Santo	42	C		Si	Si	Bilbao	Vizcaya	Jornalero	1909-t
		Vicenta Treca Turua	40	C	E	No	No	Bilbao	Vizcaya	Labores	
		José	17	S	H	No	No	Bilbao	Vizcaya	Labores	
		Mariana	14	S	H	Si	Si	Bilbao	Vizcaya		
		Gullermina	12	S	H	Si	Si	Bilbao	Vizcaya		
		José	10	S	H	Si	Si	Bilbao	Vizcaya		
		Epifanio	8	S	H	Si	Si	Bilbao	Vizcaya		
2.077	4	Antonio Corpas Minsel	31	C		Si	Si	Segorbe	Castellón	Jornalero	1907
		Teodora Minsel Carceller	33	C	E	Si	No	Morella	Castellón	Labores	
		Manuel	4	S	H	No	No	Teruel	Teruel		
		José	2	S	H	No	No	SAGUNTO	Valencia		
2.078	6	Antonio Conde Peña	34	C		Si	Si	Hoz de Anero	Santander	Jornalero	1906
		Isabel Aja Regato	30	C	E	Si	Si	Hoz de Anero	Santander	Labores	
		Manuel	5	S	H	No	No	Hoz de Anero	Santander		
		Soledad	4	S	H	No	No	SAGUNTO	Valencia		
		Carmen	2	S	H	No	No	SAGUNTO	Valencia		
		Antonio	1	S	H	No	No	SAGUNTO	Valencia		
2.079	5	Francisco Buigues Gil	36	C		No	No	Gandía	Valencia	Jornalero	1909-t
		Vicenta Gil Martínez	36	C	E	Si	Si	Gandía	Valencia	Labores	
		Francisca	12	S	H	No	No	Gandía	Valencia		
		Vicenta	9	S	H	No	No	Gandía	Valencia		
		Joaquín	7	S	H	No	No	Gandía	Valencia		
2.080	10	Zoilo Vivanco Ortiz	41	C		Si	Si	Bilbao	Vizcaya	Jefe Taller	1908-t
		Teresa Vigo Otalora	39	C	E	Si	Si		Burgos	Labores	
		Miguel	20	S	H	Si	Si	Bilbao	Vizcaya	Ajustador	
		Margarita	18	S	H	Si	Si	Rogla	León	Labores	
		Juan	15	S	H	Si	Si	Valmaseda	Vizcaya	Ajustador	
		Antonio	14	S	H	Si	Si	Valmaseda	Vizcaya		
		Genoveva	11	S	H	Si	Si	Valmaseda	Vizcaya		
		Natividad	5	S	H	No	No	Valmaseda	Vizcaya		
		Elisa	2	S	H	No	No	SAGUNTO	Valencia		
		Félix	5 m.	S	H	No	No	SAGUNTO	Valencia		
2.081	6	Tomás Calderaro Pérez	33	C		Si	Si		Teruel	Jornalero	1902
		Pascuala Cebrán Conejos	35	C	E	No	No		Teruel	Labores	
		Amparo	8	S	H	No	No	SAGUNTO	Valencia		
		Angeles	6	S	H	No	No	SAGUNTO	Valencia		
		Pilar	4	S	H	No	No	SAGUNTO	Valencia		
		Carmen	2	S	H	No	No	SAGUNTO	Valencia		
2.082	3	Eleuterio Zabaleta Martínez	41	C		Si	No	Orbo	Palencia	Jefe Taller	1909-t
		Engracia Rodríguez González	48	C	E	Si	Si	Orbo	Palencia	Labores	
		Paula	17	S	H	Si	Si	Orbo	Palencia	Labores	
2.083	8	José Borrado Esquivel	37	C		Si	Si		Teruel	Medico	1906
		José María Vallés Asensio	36	C	E	Si	Si		Teruel	Labores	
		Rogelia	6	S	H	No	No	Cella	Teruel		
		José	6	S	H	No	No	Cella	Teruel		
		Emilio	4	S	H	No	No		Teruel		
		Maria	2	S	H	No	No	SAGUNTO	Valencia		
		Marina	1	S	H	No	No	SAGUNTO	Valencia		
		Petra Sanz Domingo	27	S	Sirvien.	No	No	Caudiel	Castellón		
2.084	6	José Urramendi Peña	39	C		Si	Si	Amurrio	Alava	Maquinista	1909-t
		Ana Aurora Olivares	37	C	E	Si	Si	Bilbao	Vizcaya	Labores	

		Josefa	4	S	H	No	No	San Sebastián	Guipúzcoa		
		Maria	2	S	H	No	No	Buenos Aires	ARGENTINA		
		Francisco Bolós Izquierdo	26	C	Parient	Si	Si	Valencia		Jornalero	
		Rosa Gumeno Gumeno	23	C	Parient	Si	Si		Valencia		
2.085		ALQUERIA FAUSTO	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2.086	4	Vicente Martínez Roda	70	C		Si	Si	Gergal	Almería	Jornalero	1907
Muelle		Angeles Corral Palomares	76	C	E	Si	Si	Adra	Almería	Labores	
		Matilde	30	S	H	Si	Si		Almería	Labores	
		Angeles	28	S	H	Si	Si	Berja	Almería	Labores	
2.087	7	Vicente Ferrer Vilanova	38	C		No	No	Canet Berenguer	Valencia	Jornalero	1909-1
		Vicenta Antons Peruga	38	C	E	No	No	Canet Berenguer	Valencia	Labores	
		Vicente	10	S	H	No	No	Canet Berenguer	Valencia		
		Vicenta	8	S	H	No	No	Canet Berenguer	Valencia		
		Francisco	6	S	H	No	No	Canet Berenguer	Valencia		
		Miguel	4	S	H	No	No	Canet Berenguer	Valencia		
		Isidro	1	S	H	No	No	Canet Berenguer	Valencia		
2.088	5	Manuela Mor Ballester	39	C		No	No	Alcudia de Veo	Castellón	Labores	1910-1
		Maria Santamaria Mor	11	S	H	No	No	Alcudia de Veo	Castellón		
		Carmen Santamaria Mor	6	S	H	No	No	Canet Berenguer	Valencia		
		Jose M ^a	3	S	H	No	No	Canet Berenguer	Valencia		
		Presentación	1	S	H	No	No	Canet Berenguer	Valencia		
2.089	6	Ricardo Caballero Peris	37	C		No	No	Cabañal	Valencia	Jornalero	1902
		Manuela Giménez Esteban	36	C	E	No	No	Segorbe	Castellón	Labores	
		Ricardo	12	S	H	No	No	Cabañal	Valencia		
		Maria	9	S	H	No	No	Cabañal	Valencia		
		Josefa	7	S	H	No	No	SAGUNTO	Valencia		
		Manuel	1	S	H	No	No	SAGUNTO	Valencia		
2.090	6	Esteban Bodega Solares	50	C		Si	Si	Serrata Rioja	Logroño	Jornalero	1906-1
		Irene Pico Moreno	30	C	E	No	No	Serrata Rioja	Logroño	Labores	
		Femim	21	S	H	Si	Si	Serrata Rioja	Logroño	Jornalero	
		Gaspar	13	S	H	Si	Si	Serrata Rioja	Logroño		
		Reocatos	9	S	H	No	No	Serrata Rioja	Logroño		
		Florentino	6	S	H	No	No	Serrata Rioja	Logroño		
2.091	2	Vicente Sancho Belloch	30	C		Si	Si	Puebla Farnals	Valencia	Paradero	1909-1
		Carmen Marqués Pérez	22	C	E	No	No	Puebla Farnals	Valencia	Labores	
2.092	4	Francisco Núñez Aucejo	50	C		Si	Si	Monasterio	Burgos	Jornalero	1907
		Valentina Oria Norquet	53	C	E	No	No	Pancorbo	Burgos	Labores	
		Antonio	17	S	H	No	No		Vizcaya	Jornalero	
		Pablo	15	S	H	No	No		León	Jornalero	
2.093	2	Jose Martínez Espi	24	C		Si	Si	Novelé	Valencia	Jornalero	1909-1
		Vicenta Llibrer Giner	23	C	E	Si	Si	Novelé	Valencia	Labores	
2.094	5	Bernardo Ormaetxea Landeta	35	C		Si	Si	Bilbao	Vizcaya	Empl. O.N.	1908
		Irene Amézaga Ochoa	33	C	E	Si	Si	Bilbao	Vizcaya	Labores	
		Maria	20	S	H	Si	Si	Bilbao	Vizcaya	Labores	
		Rosa	4	S	H	No	No	Bilbao	Vizcaya		
		Evaristo	18m	S	H	No	No	SAGUNTO	Valencia		
2.095	1	Ricardo Sanz Cotanda	30	S		Si	Si	SAGUNTO	Valencia	Jornalero	
2.096	7	Fermín Blasco López	32	C		Si	Si	Setiles	Guadalajara	Jornalero	1906
		Rosa Gutiérrez Echevarria	27	C	E	No	No	Bilbao	Vizcaya	Labores	
		Hermunia	7	S	H	No	No	Bilbao	Vizcaya		
		Victoria	6	S	H	No	No	Bilbao	Vizcaya		
		Eloy	4	S	H	No	No	Bilbao	Vizcaya		
		Araceli	2	S	H	No	No	SAGUNTO	Valencia		
		Modesto	6 m.	S	H	No	No	SAGUNTO	Valencia		
2.097	5	Joaquín Martínez Espi	32	C		Si	Si		Valencia	Jornalero	1908-1
		Magdalena Redondo Soriano	31	C	E	Si	Si	Altura	Castellón	Labores	
		Joaquín	9	S	H	No	No		Valencia		
		Maria	6	S	H	No	No		Valencia		
		Mercedes	5	S	H	No	No		Valencia		
2.098	3	Vicente Martínez Espi	27	C		Si	Si		Valencia	Jornalero	1908-1
		Encarnación Barbera Bordes	23	C	E	Si	Si		Valencia	Labores	
		Encarnación	1	S	H	No	No		Valencia		

2.099	6	José Ballester Alcón	52	C		Si	Si	P. Nuevo Mar	Valencia	Jornalero	1906-1
		Regina Vensi Ibañez	40	C	E	Si	Si	P. Nuevo Mar	Valencia	Labores	
		Vicente	15	S	H	Si	Si	P. Nuevo Mar	Valencia	Jornalero	
		Jose	13	S	H	Si	Si	P. Nuevo Mar	Valencia		
		Francisco	9	S	H	Si	Si	P. Nuevo Mar	Valencia		
		Agustín	5	S	H	No	No	P. Nuevo Mar	Valencia		
2.100	3	Antonio Castelló Belarte	87	C		Si	Si	SAGUNTO	Valencia		
		Francisca Duato Graullera	40	C	E	Si	Si	SAGUNTO	Valencia	Labores	
		Concepción	17	S	H	Si	Si	SAGUNTO	Valencia	Labores	
2.101	7	Vicente Redondo Soriano	40	C		Si	Si	Altura	Castellón	Jornalero	1908-1
		Carmen Ajado Mudejon	35	C	E	Si	Si	Segorbe	Castellón	Labores	
		Carmen	14	S	H	Si	Si	Segorbe	Castellón		
		Vicente	10	S	H	No	No	Segorbe	Castellón		
		Luis	6	S	H	No	No	Segorbe	Castellón		
		Encarnación	4	S	H	No	No	Segorbe	Castellón		
		Maria	2	S	H	No	No	Segorbe	Castellón		
2.102	7	Vicente Bodí Gómez	40	C		Si	Si	Enguera	Valencia	Jornalero	1904
		Teresa Cerdan García	39	C	E	Si	Si	Enguera	Valencia	Labores	
		Rosario Bodí Cerdan	15	S	H	No	No	Enguera	Valencia		
		Miguel	9	S	H	No	No	Enguera	Valencia		
		Vicente	9	S	H	No	No	Enguera	Valencia		
		Concepción	4	S	H	No	No	Enguera	Valencia		
		Amparo	18m	S	H	No	No	Enguera	Valencia		
2.103	2	Gregorio Abernurn Unzar	54	V		Si	Si	Bilbao	Vizcaya	Jornalero	1908
		Jose López Sanateri	19	S	Parient	Si	Si	Bilbao	Vizcaya	Jornalero	
2.104	13	Juan Marqués Conejero	34	C		Si	Si		Teruel	Jornalero	1908
		Felisa García Solsona	28	C	E	No	No	Puerto Mingalvo	Teruel		
		Julian Donato Villar	42	C	Huesp.	No	No	Utiel	Valencia	Jornalero	21 d.-1
		Vicente Mari Millán	52	V		No	No	Vallada	Valencia	Albañil	4 mes-1
		Hilario Forcada Alonso	45	C		No	No		Castellón	Albañil	2 mes-1
		Vicente Granell Bosch	24	C		Si	Si	Moncada	Valencia	Albañil	2 mes-1
		Pascual Granell Llorens	16	S		No	No	Planes	Alicante	Albañil	2 a.-1
		Bautista Eulaho Alonso	25	C		Si	Si	Trualles	Alicante	Albañil	6 mes-1
		Agustín Roca Ruiz	22	S		No	No	Burjassot	Valencia	Albañil	3 mes-1
		Jose Tarazona Pérez	15	S		Si	Si		Valencia	Albañil	21 d.-1
		Benjamin Martínez Granell	20	S		No	No	Moncada	Valencia	Albañil	4 mes-1
		Salvador Ruiz Blanquet	34	S		Si	Si	Callosa	Alicante	Jornalero	4 mes-1
		Mundo Ribes Ribes	29	S		Si	Si	Burriana	Castellón	Jornalero	7 mes-1
2.105	7	Andrés Serrano Monroy	40	C		Si	Si	Puerto de Béjar	Salamanca	Jornalero	4 mes-1
		Felisa Gil Gil	33	C	E	Si	Si	Puerto de Béjar	Salamanca	Labores	
		Emiliano	13	S	H	Si	Si	Puerto de Béjar	Salamanca		
		Hermunia	12	S	H	Si	Si	Puerto de Béjar	Salamanca		
		Agustina	8	S	H	Si	Si	Puerto de Béjar	Salamanca		
		Antonio	7	S	H	No	No	Puerto de Béjar	Salamanca		
		Josefina	11	S	H	No	No	Puerto de Béjar	Salamanca		
2.106	3	Marcelo Badías Abellanas	39	C		Si	Si	Benafer	Castellón	Jornalero	1906
		Maria Alaga Diaz	32	C	E	Si	Si	Benafer	Castellón	Labores	
		Milagros Alaga Diaz	15	S	Herm.	Si	Si	Benafer	Castellón		
2.107	6	Salvador Alandi Campos	35	C		No	No	SAGUNTO	Valencia	Jornalero	
		Tomasa Ferrer Noguera	28	C	E	No	No	SAGUNTO	Valencia	Labores	
		Maria	6	C	H	No	No	SAGUNTO	Valencia		
		Dolores	3	S	H	No	No	SAGUNTO	Valencia		
		Salvadora	1	S	H	No	No	SAGUNTO	Valencia		
		Cristóbal Esteban Hernández	42	V		Si	Si	Játiva	Valencia	Jornalero	1907
2.108	3	Antonio López López	25	C		Si	Si		Lugo	Jornalero	1905
		Josefa Giménez Embuena	21	C	E	Si	Si	SAGUNTO	Valencia	Labores	
		Josefa	1	S	H	No	No	SAGUNTO	Valencia		
2.109	5	Bautista Montfort Soler	33	C		Si	Si	Burriana	Castellón	Jornalero	1906
		Francisca Aparicio Sario	35	C	E	No	No	Burriana	Castellón	Labores	
		Juana	5	S	H	No	No	Burriana	Castellón		
		Francisco	3	S	H	No	No	SAGUNTO	Valencia		
		Jose	1	S	H	No	No	SAGUNTO	Valencia		
2.110	2	Jorge Consuegra Alejandro	25	C		Si	Si		Córdoba	Jornalero	1907
		Consuelo Criado Bru	21	C	E	Si	Si	Játiva	Valencia	Labores	
2.111	3	Jose Leal Bensi	53	C		Si	Si	Cabañal	Valencia	Jornalero	12 m-1

		Carmen Ferrer Martí	49	C	E	Si	Si	Cabañal	Valencia	Labores	
		José	24	S	H	Si	Si	Cabañal	Valencia		
2.112	3	Manuel Landamí Ver	29	C		Si	Si	Arrigomaga	Vizcaya	Jornalero	12 m-t
		Balbina Adelantado Nebot	27	C	E	Si	Si	Caudiel	Castellón	Labores	
		Manuel	2	S	H	No	No	SAGUNTO	Valencia		
2.113	5	José Serra Calvo	36	C		Si	Si	Algimia	Valencia	Jornalero	16 m-t
		Elena Ros Cardona	33	C	E	Si	Si	Algimia	Valencia	Labores	
		Amelia	13	S	H	Si	Si	Algimia	Valencia		
		Joaquín	5	S	H	Si	Si	Algimia	Valencia		
		Manuela	4	S	H	No	No	Algimia	Valencia		
2.114	2	Santiago Calderaro López	27	C		Si	Si		Teruel	Jornalero	13 m-t
		Amparo Criado Bru	27	C	E	Si	Si		Valencia	Labores	
2.115	3	José Martínez Martínez	41	C		Si	Si	Orhuela del Tremedal	Teruel	Jornalero	13 m-t
		Dorotea Blas Espinosa	37	C	E	No	No	Orhuela del Tremedal	Teruel	Labores	
		Trinidad	11	S	H	No	No	Orhuela del Tremedal	Teruel		
2.116	2	Emilio Moscardó Mulet	32	C		Si	Si	Valencia	Jornalero	13 m-t	
		Adelina Fons Pavia	28	C	E	Si	Si	Valencia	Labores		
2.117	2	Nicasio Larrabeit Ampara	42	C		Si	Si	Bilbao	Vizcaya	Jornalero	7 m-t
		Rosario Gotia Astoria	38	C	E	Si	Si	Bilbao	Vizcaya	Labores	
2.118	4	Ramón Sánchez Adria	45	C		Si	Si	SAGUNTO	Valencia	Jornalero	Siempre
		Vicenta Anza Gamón	45	C	E	No	No	SAGUNTO	Valencia	Labores	
		Ramón Sánchez Ariza	13	S	H	No	No	SAGUNTO	Valencia	Jornalero	
		Vicente	9	S	H	No	No	SAGUNTO	Valencia		
2.119	4	Francisco Bensí Lluch	40	C		Si	Si	Cabañal	Valencia	Pescador	2 m-t
		Teresa Noguera Soler	39	C	E	Si	Si	Cabañal	Valencia	Labores	
		Francisco	19	S	H	Si	Si	Cabañal	Valencia	Jornalero	
		Luis	5	S	H	Si	No	Cabañal	Valencia		
2.120	6	José Blat Fos	38	C		Si	Si	Cabañal	Valencia	Jornalero	22 m-t
		Angela Ballester Parra	30	C	E	No	No	Cabañal	Valencia	Labores	
		José	12	S	H	No	No	Cabañal	Valencia		
		Angela	10	S	H	No	No	Cabañal	Valencia		
		Vicente	8	S	H	No	No	Cabañal	Valencia		
		Magdalena	1	S	H	No	No	SAGUNTO	Valencia		
2.121	7	Mariano Ramírez Máñez	34	C		Si	Si	Torás	Castellón	Barbero	1908-t
		Rosa Luch Alcoriza	30	C	E	Si	Si	SAGUNTO	Valencia	Labores	
		Adolfo	10	S	H	No	No	SAGUNTO	Valencia		
		Mariano	7	S	H	No	No	SAGUNTO	Valencia		
		Antonio	5	S	H	No	No	SAGUNTO	Valencia		
		Rosa	3	S	H	No	No	SAGUNTO	Valencia		
		José	2	S	H	No	No	SAGUNTO	Valencia		
2.122	3	Lorenzo Castañer Botella	61	C		Si	Si	Pueblo Nuevo del Mar	Valencia	Jornalero	18 m-t
		Vicenta Chofré Cardona	59	C	E	Si	Si	Pueblo Nuevo del Mar	Valencia	Labores	
		Joaquín	25	S	H	Si	Si	Pueblo Nuevo del Mar	Valencia	Jornalero	
2.123	8	Adolfo Barberá Modi	30	C		Si	Si	Reus	Tarragona	E. Ferroc.	20 m-t
		Dolores Bonumilart García	32	C	E	Si	Si	Bilbao	Vizcaya	Labores	
		Prudencio	4	S	H	No	No	Ribas	Gerona		
		Dolores	3	S	H	No	No	Bilbao	Vizcaya		
		Josefa	2	S	H	No	No	Alcalá de Henares	Madrid		
		Pedro Martí Berjím	8	S	H (sic)	No	No	Bilbao	Vizcaya		
		Juan Muñoz Berjím	14	S	Sobrin	Si	Si	Bilbao	Vizcaya	E. Ferroc.	
		Teodoro Muñoz Berjím	30	S	Sobrin	Si	Si	Bilbao	Vizcaya	E. Ferroc.	
2.124	3	Manuel López Díaz	36	C		Si	Si	Ferrol	La Coruña	E. Ferroc.	17 m-t
		Nieves García Hueso	31	C	E	Si	Si	Ferrol	La Coruña	Labores	
		Carmen	8	S	H	Si	Si	Ferrol	La Coruña		
2.125	7	Andrés Ugarte Gocuria	39	C		Si	Si		Vizcaya	Comercio	1908-t
		Rosa Iruarte Zubizarreta	29	C	E	Si	Si		Vizcaya	Labores	
		Carmen Iruarte Ganoño	17	S	Sobrin	Si	Si		Vizcaya		
		Rosario	13	S	H	S/d	S/d		Vizcaya		
		Dolores	6	S	H	S/d	S/d		Vizcaya		
		Andrés	4	S	H	S/d	S/d		Vizcaya		
		Manuel	2	S	H	S/d	S/d	SAGUNTO	Valencia		

2.126	6	Santiago Ugarre Gaua	39	C		Si	Si		Vizcaya	Comercio	22 m-t
		Agustina Aguirregaviria	28	C	E	Si	Si		Vizcaya	Labores	
		José Luis	18m	S	H	No	No	SAGUNTO	Valencia		
		Domingo	3 m.	S	H	No	No		Vizcaya		
		Felicidad Camado Achalant	20	S	Sirvien.	Si	Si		Vizcaya	Labores	
		Vicenta Moya Alsencio	19	S	Sirvien.	Si	Si	Godella	Valencia	Labores	
2.127	2	Antonio Pérez Segura	44	C		Si	Si		Valencia	Jornalero	1908
		Adela Bolter Ribot	39	C	E	Si	No	Tortosa	Tarragona	Labores	
2.128	5	Salvador Pastor Marco	33	C		Si	Si	Sueca	Valencia	Jornalero	20 m-t
		Josefa Pons Picera	24	C	E	No	No	Sueca	Valencia	Jornalera	
		Victor García Picera	6	S	Sobrin	No	No	Venta del Moro	Valencia		
		Josefina	4	S	H	No	No	Sueca	Valencia		
		Salvador	2	S	H	No	No	Sueca	Valencia		
2.129	7	José Gómez Biosca	47	C		Si	Si	Fuente la Higuera	Valencia	Jornalero	18 m-t
		Elisa Matías Belenguer	45	C	E	Si	Si	Fuente la Higuera	Valencia	Labores	
		José	20	S	H	Si	Si	Fuente la Higuera	Valencia	Jornalero	
		Francisco	17	S	H	Si	Si	Fuente la Higuera	Valencia	Jornalero	
		Adela	15	S	H	Si	Si	Fuente la Higuera	Valencia		
		Amparo	12	S	H	Si	Si	Fuente la Higuera	Valencia		
		Ricardo	10	S	H	Si	Si	Fuente la Higuera	Valencia		
2.130	6	Juan Garcera Benet	52	V		Si	Si		Valencia	Jornalero	30 años
		Amparo Garcera Jabaloyas	26	C	H	Si	Si		Valencia	Labores	
		Juana Garcera Jabaloyas	24	S	H	Si	Si		Valencia	Labores	
		Roberto Peña Carbonell	30	C	Yerno	Si	Si	SAGUNTO	Valencia	Jornalero	Siempre
		Josefa Garcera Jabaloyas	28	C	H	Si	Si		Valencia	Labores	
		Josefa Peña Garcera	2	S	Nieta	No	No	SAGUNTO	Valencia		
2.131	2	Miguel Aucejo García	34	C		Si	Si	Navajas	Castellón	Jornalero	1905
		Dolores Zamorano Sancho	36	C	E	Si	Si	Grao	Valencia	Labores	
2.132	3	Peregrin Senent Ramos	50	C		Si	Si	Cabañal	Valencia	Jornalero	1907
		Julio Ferrer Camallonga	45	S	Sirvien.	No	No	Cabañal	Valencia	Jornalero	
		Peregrin Senent Ferrer	15	S	H	No	No	Cabañal	Valencia	Jornalero	
2.133	3	Francisca Roda	31	V		Si	Si		Valencia	Labores	1907
		Ángeles Estellés Brisa	31	S	Parient	Si	Si		Valencia	Labores	
		Francisco Prieto Estellés	10	S	Parient	No	No		Valencia		
2.134	11	Antonio Domínguez Batalla	37	C		Si	Si	SAGUNTO	Valencia	Jornalero	Siempre
		Angela Navarro Carbonell	31	C	E	No	No	SAGUNTO	Valencia	Labores	
		Angela	6	S	H	No	No	SAGUNTO	Valencia		
		Antonio	9	S	H	No	No	SAGUNTO	Valencia		
		Ricardo	4	S	H	No	No	SAGUNTO	Valencia		
		Francisco	2	S	H	No	No	SAGUNTO	Valencia		
		Ramón Cartano Nacher	38	C	Huesp.	No	No	Játiva	Valencia	Jornalero	9 m-t
		Antonio Cartano Nacher	7	S	Huesp.	No	No		Valencia		8 días-t
		Tomás Martín Navarro	41	S	Huesp.	Si	Si	Segorbe	Castellón	Jornalero	1 m-t
		Salvador Alemán Espeig	23	S	Huesp.	Si	Si	Alcácer	Valencia	Jornalero	1 m-t
		Julian Estellés Chacón	25	S	Huesp.	Si	Si	Carolina	Jafén	Jornalero	1 m-t
2.135	4	Eleuterio Villar Sansano	26	C		Si	Si	Alpuente	Valencia	Jornalero	1907
		Francisca Esteban Falomar	26	C	E	No	No	Caudiel	Castellón	Labores	
		José Villar Sansano	24	S	Herm.	No	No	Alpuente	Valencia	Jornalero	
		Marco Villar Pedralver	14	S	Herm.	Si	Si	Alpuente	Valencia	Jornalero	
2.136	5	José Monreal Potesca	34	C		Si	Si	SAGUNTO	Valencia	Jornalero	
		Francisca Sancho Esteve	33	C	E	No	No	SAGUNTO	Valencia	Labores	
		Asunción	5	S	H	No	No	SAGUNTO	Valencia		
		Josefina	2	S	H	No	No	SAGUNTO	Valencia		
		Francisca	6 m.	S	H	No	No	SAGUNTO	Valencia		
2.137	1	Bautista Alcaraz Aznar	52	S		Si	Si	Canet Berenguer	Valencia	Jornalero	1907
2.138	6	Manano Brines Burgos	49	C		Si	Si	Canet Berenguer	Valencia	Jornalero	23 m-t
		Vicenta Antoni Marzal	46	C	E	No	No	Canet Berenguer	Valencia	Labores	
		Mariano	12	S	H	Si	Si	Canet Berenguer	Valencia	Jornalero	
		Francisco	13	S	H	No	No	Canet Berenguer	Valencia		
		Vicenta	8	S	H	No	No	SAGUNTO	Valencia		
		Joaquín Ausiós Frassande	19	S	Sirvien.	No	No	Moncófar	Castellón		
2.139	8	Alejandro Leceta Sanz	49	C		Si	Si	Zauciego	Logroño	Jornalero	1 mes
		María Ortiz de Zarate	47	C	E	Si	Si	Villarreal	Alava	Labores	

[illegible]